

บทที่ 3

การแสดงละครของคณะปรีดาลัย

3.1 ประวัติคณะปรีดาลัย ตั้งแต่ปีพ.ศ.2476 – 2486

จากการที่พระนางเธอลักษมีลาวัณ ทรงเจริญพระชนม์มาในแวดล้อมแห่งวงการนาฏยศิลป์และการละคร อีกทั้ง ยังทรงสนพระทัยทางด้านนาฏยศิลป์และการแสดงละครมาแต่เดิม ดังได้กล่าวมาแล้วถึงผลงานทางด้านการแสดงของพระองค์เมื่อครั้งที่ทรงประทับอยู่กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ในเวลาต่อมาจึงทรงจัดตั้งคณะละครขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช 2476 โดยใช้ชื่อคณะว่าปรีดาลัย ซึ่งเป็นชื่อเดียวกันกับชื่อคณะละครของพระบิดา คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เมื่อครั้งที่ทรงตั้งคณะละครในสมัยรัชกาลที่ 5 คณะละครที่พระนางเธอลักษมีลาวัณตั้งขึ้นใหม่นี้ ได้นักแสดงกิตติมศักดิ์จากบรรดาพระญาติและเจ้านายที่ใกล้ชิดกับพระองค์มาเป็นตัวเอกของเรื่อง ส่วนนักแสดงประกอบ และนักแสดงระบำประกอบนั้นใช้บรรดาข้าหลวงและผู้ที่ทรงเลี้ยงไว้ในวังนั่นเอง

คณะละครเปิดการแสดงครั้งแรกเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ.2477 เรื่องพระออลัสสะนัมณ ศาลาเฉลิมกรุง เป็นที่ยอมรับกันในหมู่ผู้ชมละครเป็นอย่างดี ซึ่งชาลี เขียมกระสินธุ์ ได้กล่าวถึงละครเรื่องพระออลัสสะนัมไว้ดังนี้ “...ในการเปิดการแสดงเรื่องพระออลัสสะนัมนี้ได้ทำให้วงการละครศรีกรุงขึ้นมาอีกวาระหนึ่ง เพราะขณะนั้นมีละครคณะบรรทมสินธุ์ ของพระยาอนิรุทธเทวาแสดงอยู่แห่งเดียวที่โรงละครศรีอยุธยา ...เนื้อเรื่องนอกจากจะดึงดูดให้คนดูหั่งไหลเข้ามาดูกันอย่างคับคั่งแล้ว ฉากแรกที่เปิดเป็นฉากประเดิม คือฉากพระอาทิตย์ขึ้นบรรดาออกมาพบกับพระจันทร์ ... ซึ่งเต็มไปด้วยการเจรจาประกอบทำนองเพลงที่แสนหวานนั้น สะกดจิตใจของผู้เข้าชมให้เคลิบเคลิ้ม และบทบาทนั้นจะกลายเป็นอนุสรณ์ของท่วงทำนองอันเป็นอมตะทั้งคำร้องและทำนองเพลง..”¹ ทั้งนี้ ฉากระบำฟากฟ้าของเรื่องพระออลัสสะนัมนี้ ปัจจุบันยังเป็นที่กล่าวขวัญถึงในกลุ่มคนที่เคยชมละคร ของพระนางเธอฯ ในสมัยนั้น หลังจากนั้นประมาณปี พ.ศ.2478 – 2479 คณะปรีดาลัยได้ย้ายไปแสดง

---

¹ ชาลี เขียมกระสินธุ์, บางกอกสมัยเก่า (กรุงเทพฯ : บริษัทต้นอ้อ 1999 จำกัด, 2542), หน้า 56 – 57.

ณ โรงมหรสพนาครเขษม² และโรงละครปราโมทย์³ สลับผลัดเปลี่ยนกันไป หลังจาก ปี พ.ศ. 2479 ความนิยมในละครเวทีเริ่มซบเซาลง ผู้คนเริ่มหันไปสนใจภาพยนตร์ พระนางเธอฯ จึงทรงพักการทำละครไว้ชั่วคราว และเสด็จประพาสยุโรป ในปี พ.ศ.2480 เพื่อทอดพระเนตรพระราชพิธีราชาภิเษกพระเจ้าออร์ซที่ 6 ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อเสด็จกลับจากยุโรปแล้ว ทรงประทับ ณ วังที่ซวยพระนางดั้งเดิม

จนกระทั่ง ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484 – 2488) บริษัทสหชินีมา จำกัดเป็นผู้ดูแลกิจการของศาลาเฉลิมกรุง ในขณะที่ศาลาเฉลิมกรุงขาดแคลนภาพยนตร์ที่จะมาฉาย ขุนสวัสดิ์ทิฆัมพร ผู้จัดการบริษัทสหชินีมา จำกัดจึงได้ขอให้พระนางเธอลักษมีลาวัณ นำละครมาแสดงที่ศาลาเฉลิมกรุงอีกครั้ง เนื่องจากในขณะนั้นไม่มีการมหรสพแสดงเป็นที่ปลอดขวัญประชาชนเลย เมื่อเป็นดังนี้ พระนางเธอฯ จึงทรงจัดละครขึ้นอีกครั้ง ซึ่งครั้งนี้ ทรงประกาศรับสมัคร และคัดเลือกนักแสดงเข้ามาแสดงในคณะ คุณราตรี สุนทรปักชิน เล่าว่า “ตอนนั้นได้ข่าวว่าพระนางเธอฯ ทรงรับสมัครนักแสดง บรรดานักแสดงที่เป็นดารากันอยู่แล้ว ต่างก็พากันมาสมัคร มีทั้งที่เป็นทหาร ข้าราชการ และคนสนิทที่เคยร่วมงานกับพระองค์มาอยู่แล้วก็มี”⁴ ซึ่งหลังจากรวบรวมนักแสดงได้แล้ว เป็นอันว่าคณะปรีดาลัยได้กลับมาจัดการแสดงที่ศาลาเฉลิมกรุงอีกครั้งในปี พ.ศ.2486 ในกรณีนี้ ผู้วิจัยใคร่ขอยกข้อความที่กล่าวถึงสถานการณ์ ในช่วงสงครามโลกกับการนำละครเวทีมาจัดแสดงเพื่อให้เห็นภาพการฟื้นฟูละครเวทีขึ้นมาอีกครั้ง นอกเหนือไปจากคณะปรีดาลัยของพระนางเธอลักษมีลาวัณ ซึ่งอีกนัยหนึ่งนั้น เพื่อบ่งชี้ถึงความนิยมในการชมละครเวทีของผู้คนในสมัยนั้นด้วย ดังนี้

“สถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ลุกลามมาถึงแผ่นดินไทย รัฐบาลพลอยประกาศสงครามกับพวกฝรั่งฝ่ายสัมพันธมิตรไปกับญี่ปุ่นยังผลให้กิจการของโรงภาพยนตร์ทั้งหมดในเมืองไทยทรุดฮวบลง ค่าที่ไม่มีภาพยนตร์เรื่องใหม่ของฝรั่ง จีน และอินเดียส่งเข้า เพราะพวกนี้เป็นฝ่ายสัมพันธมิตรทั้งนั้น จึงจัดเอาเรื่องเก่าที่ตกค้างอยู่มาฉายกันแต่แล้วเรื่องเก่าๆ นั้นก็เกลี้ยง จะฉายซ้ำฉายซากก็ไม่มีคนดูหลายโรงจึงต้องหยุดกิจการไปเฉลิมกรุงโชคดีที่เป็นโรงใหญ่โตโอโงงและตั้งอยู่ในท่าเลดี มีละครแบบสมัยใหม่ (ชายจริงหญิง

² พระนิพนธ์บทละครของปีทมะ (พระนคร : สุวีริยาการพิมพ์, 2504), (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระนางเธอลักษมีลาวัณ 19 ตุลาคม พ.ศ.2504), หน้า ก.

³ สัมภาษณ์ สุวัฒน์ วรดิลก, 18 กันยายน 2544.

⁴ สัมภาษณ์ ราตรี สุนทรปักชิน, 12 ธันวาคม 2545.

แท้) ของพระนางเธอลักษมีลาวัณมาแสดง โดยการนำมาของขุนสวัสดิ์ ทิฆัมพร เพื่อให้ชาวพระนคร ได้มีสิ่งอำนวยความสะดวกบันเทิงกันบ้าง ต่อมาเมื่อกองดุริยางค์กองทัพอากาศจัดตั้งคณะละครแบบสมัยใหม่ขึ้นบ้าง ใช้ชื่อว่าคณะศิวารมณь คณะละครยึดเอาโรงนี้เป็นสถานที่เปิดการแสดงเป็นประจำ ปรากฏว่า ได้รับความนิยมน้อยที่สุด มีผู้ซื้อตั๋วผ่านประตูเข้าชมกันแน่นโรง ทุกครั้งที่เปิดการแสดง ต่อมาจึงมีผู้เอาอย่างตั้งคณะละครอย่างนี้ขึ้นบ้างโรงละครศาลาเฉลิมนครซึ่งเป็นโรงเล็กในสังกัดสหคินมาจึงพลอยไม่ต้องปิดตายไปด้วย”⁵

เมื่อเป็นดังนี้แล้วคณะปริดาไลย์จึงได้ไปแสดงที่ศาลาเฉลิมนคร และเฉลิมกรุงบ้างสลับกับคณะศิวารมณьและคณะอื่น ๆ ที่ตั้งขึ้นใหม่ ในช่วงที่ละครเวทีเริ่มเข้ามาสู่ความนิยมอีกครั้งนั้น คณะละครทุกคณะต่างแสดงละครแบบชายจริงหญิงแท้กันทั้งนั้น ทั้งนี้ คุณมนิต คเนจร ณ อยุธยา กล่าวกับผู้วิจัยว่า “ตอนนั้นเราทำอยู่ที่เฉลิมกรุงเป็นคณะแรกตอนสงคราม ต่อมาของทหารอากาศ เขาก็มีศิวารมณь นั่นก็ทำเป็นชายจริงหญิงแท้เช่นกันแต่เราทำก่อนศิวารมณьก็ทำตาม แล้วก็ทำได้ดีเป็นที่นิยมในเวลาต่อมา ตอนนั้นคณะเราอยู่ได้ไม่นานเท่าไรก็เลิกเพราะเกิดสงคราม”⁶ จากคำกล่าวนี้ หากไม่รวมถึงละครที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอำนวยการแสดงของคณะศรีอยุธยาแล้วนั้นอาจกล่าวได้ว่า คณะปริดาไลย์ของพระนางเธอฯ เป็นคณะละครคณะแรกที่จัดแสดงละครแบบชายจริงหญิงแท้ และเป็นต้นแบบให้คณะอื่น ๆ ได้นำรูปแบบนี้มาใช้ กับการแสดงละครเวทีในเวลาต่อมา จนกระทั่งในปี พ.ศ.2488 สงครามรุนแรงขึ้นมาก จึงทำให้คณะปริดาไลย์ต้องเลิกกิจการไป ตามที่ขุนวิจิตรมาตราได้เล่าเกี่ยวกับคณะปริดาไลย์ในช่วงสงครามนี้ว่า

“...วันนั้นจะเป็นวันเดือนอะไรจำไม่ได้เหมือนกันละครเริ่มเปิดฉากเวลาบ่ายโมง (ละครเล่นเวลากลางวัน ตั้งแต่บ่ายโมงไปเลิกเวลาบ่าย 4 โมงเสมอ) เจ้าหน้าที่เฉลิมกรุงที่อยู่หน้าโรง 2-3 คนเข้ามานั่งดูละครอยู่ที่เก้าอี้หลังสุด ขุนสวัสดิ์ ฯ มีห้องทำงานเล็กอยู่ชั้นบนทางด้านถนนเจริญกรุง พระนางลักษมี มีห้องพิเศษอยู่แถวนั้นพอละครจะเริ่มเปิดฉากก็ปิดประตูโรงหมด เพราะมีเครื่องเย็น คนดูมากเกือบเต็มโรง ซึ่งคนเข้าใจว่าเรื่องจะสนุกอย่างไรเรื่องศรอนงค์ข้าพเจ้ายืนกำกับละครอยู่ข้างเวที พอละครเล่นไปถึงฉากสองข้าพเจ้ารู้สึกว่โรงไหนนิดๆ แต่เดินไปมาอยู่ข้างเวทีก็ไม่เห็นอะไรละครแสดงคนดูก็นั่งเงียบๆ สักครู่

⁵ ยุธิษฐิติย, เกล็ดจากอดีต (พระนคร : เพ็ญนคร, 2513), หน้า 425

⁶ สัมภาษณ์ มนิต คเนจร ณ อยุธยา, 22 กันยายน 2544.

ใหญ่ ๆ เจ้าหน้าที่เฉลิมกรุงซึ่งอยู่ทางหลังเวทีแล้วแหวกม่านตรงกลางออกไป ร้องบอกเจ้าหน้าที่ให้เปิดประตูโรงให้หมด แล้วบอกคนดูว่า ขอให้วิ่งออกจากโรงไปวัดสุทัศน์โดยเร็ว เวลานั้นคนดูยังไม่รู้อะไร เพราะประตูปิดหมด แต่พอปิดม่านกลางคืนข้าพเจ้าออกไปบอก ก็รู้ทันทีว่าเครื่องบินมาต่างลูกขึ้นรีบออกประตู วิ่งไปทางวัดสุทัศน์ ขณะนั้นเสียงระเบิดครืน ๆ อยู่หลายครั้ง คนในโรงเฉลิมกรุงเกลี้ยงโรงหมด รวมทั้งผู้แสดงและเจ้าหน้าที่ก็ไปทั้ง ๆ ที่ แต่งตัวอย่างนั้น เหลือข้าพเจ้าคนเดียว ชุนสวัสดิ์ ฯ และพระนางก็ไม่พบ...

...ตั้งแต่ร่วมวงไพฑูริย์มา กรุงเทพ ฯ พลอยฟ้าพลอยฝนเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่มาโดนฝนกระหน่ำเข้าคราวนี้ เล่นเอาแยะไปตาม ๆ กัน โรงไฟฟ้า 2 โรงหมด น้ำประปาไม่มีใช้ ของใช้ของกินขาดแคลนมากขึ้น แต่ก็ยังปันส่วนได้ทั่วถึง เสียงหวอครวไรประชาชนรีบเข้าหาที่มันเหมาะ ๆ ตามแต่จะได้สักอึดใจเดียวถนนก็โล่งเจียบไปทันที ละครเฉลิมกรุงหรือละครพระนางลักษมีเป็นอันหยุดไม่มีอีกต่อไป..."⁷

เหตุการณ์สงครามระเบิดสะพานพระราม 6 ดังกล่าว ตรงกับวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2488⁸ ซึ่ง "ภัยสงครามครั้งนั้น ทำให้คณะละครต้องเลิกจ้างไป เหตุเพราะนักแสดงทุกคนต่างหลบลิ้นภัยกลับไปอยู่กับครอบครัวของตนเอง บ้างก็กลับไปอยู่บ้านที่ต่างจังหวัด ส่วนพระนางเธอลักษมีลาวัณเอง ก็ทรงเสด็จลี้ภัยไปประทับอยู่ ณ ตำหนัก ที่ตำบลหลอแหล เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร หลังจากนั้นก็ได้จัดแสดงละครขึ้นอีกเลย"⁹

นักแสดงที่เป็นตัวเอกในคณะบางคนเป็นผู้มีฐานะดีอยู่แล้วและไม่ได้ยึดอาชีพนักแสดงเป็นอาชีพหลัก เมื่อคณะละครปิดลงต่างก็ไปทำอาชีพของตนเองตามเดิม ส่วนนักแสดงบางคนที่ยึดการแสดงเป็นอาชีพ หลังจากสงครามสิ้นสุดลงก็ย้ายไปอยู่คณะอื่น จนเป็นนักแสดงที่มีชื่อเสียงไปก็หลายท่าน ส่วนนักแสดงระบำบางคนที่มาจากต่างจังหวัดก็กลับต่างจังหวัดไป กลุ่มที่เป็นข้าหลวงของพระนางเธอฯ ก็ลี้ภัยตามพระนางเธอ ฯ ด้วยเช่นกัน จึงเป็นอันว่าละครคณะปริดาวัลย์ในยุคของพระนางเธอลักษมีลาวัณ ก็เป็นอันสิ้นสุดลง

⁷ ชุนวิจิตรมาตรา, 80ปี ในชีวิตข้าพเจ้า (กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, 2523), หน้า 493 -495.

⁸ สรศัลย์ แพ่งสภา, "ระเบิดลงที่สะพานพระราม 6" ความรู้คือประทีป 4 (2543) : 14.

⁹ สัมภาษณ์ มนิต คเนจร ณ อยุธยา, 26 กันยายน พ.ศ.2544.

3.2 องค์ประกอบในการแสดง

จากการศึกษาการแสดงละครของคณะปริตาลัย ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อการศึกษาในเรื่ององค์ประกอบของการแสดงในด้านต่าง ๆ ได้แก่ เรื่องที่ใช้ในการแสดง, ระเบียบประกอบการแสดง, นักแสดงและการคัดเลือกนักแสดง, ลำดับขั้นตอนในการแสดง วิธีการแสดง, เพลงและดนตรีประกอบการแสดง, ฉาก แสง เสียงและอุปกรณ์ประกอบฉาก, สถานที่แสดง, การฝึกซ้อม, การแต่งกาย, การแต่งหน้า, ระยะเวลาในการแสดง, การจัดการ และการประชาสัมพันธ์ ซึ่งจะนำเสนอรายละเอียดในบท ดังนี้

3.2.1 เรื่องที่ใช้ในการแสดง

การแสดงละครของคณะปริตาลัยนั้น มีทั้งละครที่เป็นเรื่องสั้นและเรื่องยาว ซึ่งในรอบการแสดงนั้นหากเป็นเรื่องสั้นๆ ก็จะแสดงประมาณ 2 – 3 เรื่อง ต่อหนึ่งคืน ส่วนเรื่องยาวจะแสดง 1 เรื่อง ต่อหนึ่งคืน มีเรื่องต่างๆ เท่าที่พบจากการศึกษามีดังนี้

1. ละครเรื่องสั้น

เป็นละครเรื่องสั้น ๆ ความยาวประมาณ 30 – 45 นาทีจบ เป็นเรื่องราวที่มีมุขตลกบ้างเล็กน้อยในเรื่อง เนื้อเรื่องไม่มีความสลับซับซ้อน ใช้นักแสดงประมาณเรื่องละ 5 – 6 คน ทั้งนี้ละครเรื่องสั้นที่พบมีเรื่องต่างๆ ดังนี้

- 1) เรื่องจูบเป็นพิษ
- 2) เรื่องเบอร์หก
- 3) เรื่องปริตาลัย อีอน พาเวด
- 4) เรื่องหาเหตุหึง
- 5) เรื่องผี
- 6) เรื่องน้ำมนต์

ละคร 4 เรื่องแรก คือ เรื่องจูบเป็นพิษ, เบอรัทก, ปรีดาลัย อีอน พาเรด และหาเหตุหึง นั้น เป็นเรื่องที่พระนางเธอลักษมีลาวัณทรงพระนิพนธ์ขึ้นเอง ส่วนเรื่อง ฝี่ เป็นเรื่องสั้นพระนิพนธ์ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ ยุคล ซึ่งพระนางเธอลักษมีลาวัณทรงขอมาทำเป็นบทละคร¹⁰ ส่วนเรื่องน้ำมนต์นั้นเป็นเพียงคำบอกเล่าของคุณประภากร ไชยาคำ¹¹ เท่านั้นว่าเคยได้ยินคำกล่าว ขานกันมาว่าคณะปรีดาลัยเคยแสดง ซึ่งจากการศึกษาละครทั้ง 2 เรื่องทำยนั้นไม่พบบทละครต้นฉบับ หรือเอกสารอ้างอิงใดเลย มีเพียงคำบอกเล่าเท่านั้น

รายละเอียดของเนื้อเรื่องละครเรื่องสั้นนั้น ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ในหน้า 45 -50 ส่วนเนื้อหารายละเอียดต่าง ๆ ของการแสดงนั้น ผู้วิจัยไม่พบหลักฐานที่จะสามารถนำมายกตัวอย่างได้ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะละครแต่ละเรื่องนั้น เป็นเพียงเรื่องสั้น ๆ ที่เป็นเพียงเพื่อให้ผู้ชมได้รู้สึกผ่อนคลายในการชมละคร เนื้อหาของเรื่องไม่มีความสลับซับซ้อน จึงทำให้ไม่มีใครจดจำได้ว่า ละครแต่ละเรื่องนั้น มีรูปแบบเป็นอย่างไรบ้าง นอกจากนี้ อีกเหตุผลหนึ่งก็คือ ละครที่เป็นเรื่องสั้น ๆ ส่วนใหญ่ จัดแสดงขึ้นในสมัยปรีดาลัยช่วงแรก คือ ช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ.2477 – 2479 ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ช่วงเวลาได้ผ่านมานานมาก หากจะมีหลักฐานสิ่งใดที่สามารถเป็นประโยชน์ได้ ก็อาจหายสาบสูญไปแล้วก็เป็นได้

2. ละครเรื่องยาว

ละครเรื่องยาว เป็นละครที่มีความยาวประมาณ 1 – 3 ชั่วโมง ต่อหนึ่งเรื่อง มีระบำประกอบการแสดง ใช้นักแสดงจำนวนมาก ซึ่งจากการศึกษาพบว่าละครเรื่องต่างๆ ที่คณะปรีดาลัย มีดังนี้

1) เรื่องพระอาลัสนัม

เป็นบทพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงใช้นามแฝงว่า ประเสริฐอักษร มีบทร้องที่แต่งเพิ่มขึ้นบางตอนโดยพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (น.ม.ส.) เป็นละครเรื่องแรกของคณะปรีดาลัยที่จัดแสดง ณ โรงมหรสพนาครเชชม ทั้งนี้รายละเอียดของการแสดงผู้วิจัยจะได้นำเสนอไว้ในหัวข้อต่อไป

¹⁰ สัมภาษณ์ ปริม บุนนาค, 12 กันยายน พ.ศ.2544.

¹¹ สัมภาษณ์ ประภากร ไชยาคำ, 13 ธันวาคม พ.ศ.2545.

2) เรื่องสังข์ทอง

จากการศึกษา ไม่พบข้อมูลเกี่ยวกับละครเรื่องสังข์ทองเลยพบแต่เพียงบันทึกในหนังสือศิลปินแห่งชาติปี พ.ศ.2539 ว่า เป็นละครสมัยใหม่ที่พระองค์เจ้าอนุสรณ์มงคลการ เป็นที่ปรึกษาให้พระนางเธอลักษมีลาวัณ¹² เท่านั้น

3) เรื่องสาวเครือฟ้า

ละครเรื่องนี้ได้นำบทพระนิพนธ์เดิมของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์มาแสดง ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้เคยจัดแสดงขึ้น ณ โรงละครปรีดาลัย ได้รับความนิยมเป็นอย่างดีสำหรับผู้คนในสมัยนั้น สำหรับสาวเครือฟ้าในยุคของพระนางเธอฯ นี้ นักแสดงที่แสดงเป็นสาวเครือฟ้าคือ คุณบุปผา คำศิริ พระเอกคือร้อยตรีพร้อมแสดงโดยคุณมานิตย์ พัยคอนันต์ (มีภาพจากลอดซุ้มในพิธีแต่งงานในภาคผนวก ข หน้า 254)

4) เรื่องถิ่นไทยงาม

ถิ่นไทยงามเป็นบทละครของฯพณฯท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม¹³ ซึ่งมีความประสงค์ให้คณะปรีดาลัยจัดแสดงเพื่อปลอบขวัญประชาชนในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ประมาณ ปี 2486 ณ ศาลาเฉลิมกรุง พระเอกของเรื่องคือคุณวสันต์ สุนทรปักชิน, นางเอกคือคุณราตรี สุนทรปักชิน¹⁴ ทั้งนี้จากการศึกษาไม่ปรากฏรายละเอียดอื่นใดเกี่ยวกับการแสดงเลย

5) เรื่องศรีธรรมาโศภิต

เป็นบทพระนิพนธ์ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (น.ม.ส.) จัดแสดง ณ โรงมหรสพนาครเกษม ละครเรื่องนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงรายละเอียดลึกลงไป ในบทที่ 4

¹² คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ศิลปินแห่งชาติ 2539 (กรุงเทพฯ : สำนักงานกระทรวงวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2539), หน้า 41 – 42.

¹³ สง่า อารัมภีร์, ความเอ๋ยความหลัง (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2531), หน้า 70.

¹⁴ สัมภาษณ์ ราตรี สุนทรปักชิน, 8 ธันวาคม 2546.

6) เรื่องซิลเดอริลล่า

จัดแสดง ณ ศาลาเฉลิมกรุง ละครเรื่องนี้คุณวสันต์ สุนทรปักชินแสดงเป็นเจ้าชาย¹⁵ นายอบ บุญติด แสดงเป็นพ่อของซิลเดอริลล่า¹⁶ ละครเรื่องนี้เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ไม่ปรากฏรายละเอียดเกี่ยวกับการแสดงโตบเพียงพระนิพนธ์บทละครที่ใช้แสดง ซึ่งผู้วิจัยได้คัดลอกสำเนาบทละครเรื่องซิลเดอริลล่านีไว้ในภาคผนวก ข หน้า 189 นอกจากคำกล่าวของขุนวิจิตรมาตราซึ่งบันทึกไว้ในหนังสือ 80 ปีในชีวิตข้าพเจ้า ดังนี้ "...ท่านจัดละครแบบไหนก็ไม่รู้เลยไปดูเรื่องซินเดอริลลาของท่านว่าเป็นรูปแบบใด จำได้ว่าเดินแบบฝรั่ง ตัวละครแต่งอย่างฝรั่ง จะมีใครบ้างไม่ค่อยรู้จัก จำได้แต่ว่ามีนายอบ บุญติด แสดงเป็นพ่อหรือแม่เลี้ยงนางซิลเดอริลลา ไม่เป็นละครร้องแต่ไม่ทราบว่าเป็นละครอะไรแน่..."¹⁷ จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าละครเรื่องซิลเดอริลลาเป็นละครที่มีรูปแบบการแสดงแบบตะวันตก แต่งกายอย่างชาวตะวันตก และด้วยบันทึกนี้เป็นบันทึกที่ขุนวิจิตรมาตราเขียนถึงในสมัยที่กำลังจะทำละครเรื่องศรอนงค์ ย่อมแสดงว่าละครเรื่องซิลเดอริลลานั้นเปิดทำการแสดงก่อนละครเรื่องศรอนงค์และอยู่ในช่วงของสงครามโลกครั้งที่ 2 อีกด้วย

7) เรื่องศรอนงค์

เป็นละครที่ขุนวิจิตรมาตราเขียนบทขึ้นเพื่อคณะปริดาสัยโดยเฉพาะ จัดแสดง ณ ศาลาเฉลิมกรุง และเป็นละครอีกเรื่องหนึ่งที่ได้รับความสำเร็จอย่างยิ่งในการสร้างละครในสมัยนั้น ทั้งนี้คุณสัมพันธ์ พันธุ์มณี ได้กล่าวกับผู้วิจัยเกี่ยวกับละครเรื่องศรอนงค์นี้ว่า "...ศรอนงค์ที่พระนางเธอฯ ทำในสมัยนั้นมีชื่อเสียงมาก ทั้งจาก ตัวละคร แสง และเสียง นับว่าสวยงามมากทีเดียว การแสดงไม่เป็นนาฏศิลป์ไทยแท้ๆ จะมีตะวันตกปนด้วย..."¹⁸ ซึ่งในรายละเอียดนั้นจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบบทละครบางเรื่องเท่าที่สามารถรวบรวมได้ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอไว้ในภาคผนวก ข หน้า 187 ในตอนท้ายของวิทยานิพนธ์ต่อไป

¹⁵ สัมภาษณ์ ประทีป โคจิรัตน์, 27 กุมภาพันธ์ 2546.

¹⁶ สัมภาษณ์ ราตรี สุนทรปักชิน, 8 ธันวาคม 2546.

¹⁷ ขุนวิจิตรมาตรา, 80 ปีในชีวิตข้าพเจ้า (กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, 2523), หน้า 487.

¹⁸ สัมภาษณ์ สัมพันธ์ พันธุ์มณี, 10 กันยายน 2544.

3.2.2 ระเบียบประกอบการแสดง

ระเบียบประกอบละครนั้นเป็นระเบียบแบบตะวันตก ทั้งท่าเต้นและเครื่องแต่งกาย ซึ่งนับว่าเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของคณะปรีดาลัย เหตุเพราะละครเวทีในสมัยนั้นยังไม่มีคณะใดนำระเบียบเข้ามาประกอบการแสดง ดังที่คุณสุรพล โทณะวณิก กล่าวถึงระเบียบประกอบละครของคณะปรีดาลัยว่า "...ละครของพระนางเธอฯ ทุกเรื่องมีระเบียบประกอบละครมีดาราระเบียบประจำคณะ บางคนเรียกว่ารำไซว์ แต่เพราะมีหลายคนจึงเรียกว่าระเบียบในสมัยก่อนนั้น คณะอื่นยังไม่มี ก็เลยดูว่าพิเศษ แปลกตา และสวยงามมาก..."¹⁹ ละครแต่ละเรื่องจะมีระเบียบประกอบการแสดงเป็นชุดต่างๆ ดังนี้

1) ระเบียบฟากฟ้า

ในละครเรื่องพระอาทิตย์ขึ้น เป็นระเบียบในตอนเปิดฉากการแสดงเป็นฉากพระอาทิตย์ขึ้นรถม้าออกมาพบกับพระจันทร์ แล้วจึงมีระบำหมู่ดาวออกมาเต้นระบำเสมือนอยู่บนท้องฟ้า

ลักษณะท่าทาง ในระบำนั้นเป็นท่าที่ใช้เพียงท่าที่นักแสดงเล่นกับอุปกรณ์เท่านั้นไม่มีท่าหลักในการแสดง เพราะนักแสดง ต้องกางและหุบดาวอยู่ตลอดเวลา การเคลื่อนที่นั้นนักแสดงจะใช้การย่อเท้าถี่ ๆ (ชอยเท้า) จึงสวนกันไปมา มีทั้งทำนั่งและทำยืน

เครื่องแต่งกาย เครื่องแต่งกายระบำชุดนี้ไว้ดังนี้

- พระอาทิตย์ นักแสดงชายใส่เสื้อแขนยาว มีผ้าคาดเอว นุ่งกางเกงชายาว
- พระจันทร์ นักแสดงหญิงใส่ชุดราตรี สีขาว เปิดไหล่
- ม้าลากรถ นักแสดงหญิง สวมชุดเอี้ยมรัดรูปสีขาวทำจากผ้าตาตขาเง้าสูง มีผ้าคาดเอวห้อยมาข้างหน้า มีกางเกงรัดรูปอยู่ชายาวสีดำอยู่ด้านใน สีระชะใช้กระดาดทำเป็นรูปหัวม้า สวมสีระชะและรัดปลายคาง
- ดาว นักแสดงหญิงใช้ผ้าพื้นผิวมันวาวคาดอก นุ่งกางเกงขาสั้นขาจ้ำเข้าเหนือเข่า ทำให้เป็นพอง ๆ สวมมงกุฎเป็นแฉก

¹⁹ สัมภาษณ์ สุรพล โทณะวณิก, 7 กันยายน 2544.

อุปกรณ์ประกอบ ระบายชุดนี้ อุปกรณ์ประกอบคือดาว ซึ่งดาวแต่ละดวงนั้น สามารถหุบและกางออกได้ในลักษณะคล้ายร่มแต่เป็นรูปดาว ติดกระดาษที่มีพื้นผิวมันวาว (กระดาษอังกฤษ) สีต่างๆ เมื่อหุบเข้าและกางออกจึงคล้ายกับดาวกระป๋องที่ขยับอยู่เต็มฟ้า

เนื้อร้องประกอบระบาย บทร้องที่ ใช้ร้องโต้ตอบกันระหว่างพระอาทิตย์กับพระจันทร์ ซึ่งพระนางเธอลักษมีลาวัณ ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเองดังนี้

บทร้องพระอาทิตย์

(รักร้าย)

อ้าดวงจันทร์อันสว่างกระจ่างหล้า	พี่เที่ยวหากก็มีพบบลบทไถล
พี่อยากขอเซยชมให้สมใจ	จันทร์มาพราวจากไกลอาลัยลา
หรือใครแก่งแย่งรักหักพราว	จันทร์จึงจากห่างพี่เฝ้าหนีหน้า
ไฉ่กรรมใดเราทำได้ทำผิดมา	จึงต้องห่างจันทร์ทราของพี่เอย

บทร้อง – พระจันทร์ – พระอาทิตย์

(ลาวัณทอง)

ไฉ่แสนหนาวร้ายจิตต์สุดคิดแก้	เพราะขาดรักหนักแท้ที่อกข้า
ทำไฉนจะได้รักมาชั้กพา	ให้จิตข้าสำเร็จบันเทิงเอย

พระอาทิตย์

พี่จะช่วยด้วยใจให้น้องสุข	บ่ราศทุกข์บ่เรอรั้กมิหักเฉย
ขอน้องจงรับรักอยากผลักเซย	เชิญเฉลยตอบคำอย่าอำพราง

ภาพที่ 17

ฉากระบำฟากฟ้า

อธิบายภาพ : ภาพขณะพระนางเธอลักษมีลาวัณ (ผู้หญิงยืนหันหลังอยู่ด้านหน้า) กำลังฝึกซ้อมนักแสดงในฉากระบำฟากฟ้า ซึ่งเป็นฉากเบิกโรงของละครเรื่องพระอภัยสมม ๓ ศาสดาเฉลิมกรุงทางด้านซ้ายของภาพ เป็นรถม้าของพระจันทร์ (คุณพูนศรี ดาคเหม) และทางด้านขวาของภาพ คือรถม้าของพระอาทิตย์ คุณนิคม คเนจร ณ อยุธยา ที่ เคลื่อนที่มาพบกัน มีการร้องเพลง และมีระบำของหมู่ดาวเดือน

ที่มา : สำเนาภาพจากคุณมนิต คเนจร ณ อยุธยา

2) ระบายพัด

เป็นระบายในละครเรื่องศรีธนญชัยในตอนที่ศรีธนญชัยไปประเทศจีนระบายชุดนี้ เป็นระบายโชว์ในร้านอาหารที่ศรีธนญชัยไป ในเนื้อเรื่องผู้แสดงระบายเป็นพนักงานเสิร์ฟอาหาร (สาวเสิร์ฟ) แล้วก็มีการแสดงของตนเองโชว์ลูกค้ำ ใช้นักแสดงหญิง 7 คน

ลักษณะท่าทาง ระบายชุดนี้ ความสวยงามอยู่ที่เทคนิคในการใช้ข้อมือที่จะพลิกพัดกลับด้านหน้าด้านหลัง, การกางและหุบพัดอย่างรวดเร็ว และพร้อมกันในหมู่ของนักแสดง นอกจากนี้ ความสวยงามยังอยู่ที่นักแสดงใช้พัดแปรเป็นรูปต่าง ๆ เช่นวงกลม หรือ คลื่น เป็นต้น

เครื่องแต่งกาย นักแสดงแต่งชุดจีน เป็นชุดคลุมยาวกรอมเท้า แขนยาว สวมเครื่องประดับศีรษะ

อุปกรณ์ประกอบระบาย อุปกรณ์ประกอบระบายชุดนี้คือ พัด ใช้พัดด้ามจี้ มาติดกระดาษที่มีพื้นผิวมันวาว ทั้งนี้ พัดด้ามจี้ หมายถึงพัดที่มีด้ามหรือที่ถือในหัวอันเกิดจากซี่พัด เป็นพัดพับได้เมื่อจะใช้ก็คลี่ออก เมื่อเลิกใช้ก็พับเก็บ พัดชนิดนี้มีโครงไม้เป็นซี่เล็ก ๆ แล้วใช้กระดาษหรือผ้า ผ้าแพรซึ่งตามซี่ไม้ซี่ที่หนึ่ง

บทร้อง ระบายชุดนี้มีบทร้อง ซึ่งจากการศึกษาพบเพียงข้อความสั้น ๆ คือ สาวเมืองจีนตื่นเล็ก ๆ น่านเอ็นดู ดูเก๋ๆ แสนสำอางนางสาวเจ้ารูปเล็กเด็กดีๆ

ภาพที่ 18

ระบำพัด

อธิบายภาพ : เป็นฉากร้านอาหารในประเทศจีนของละครเรื่องศรีธนญชัย

นักแสดงในภาพ ได้แก่

1. คนกลาง – บุปผา คำศิริ
2. ยืนด้านหลังของเวที – สมนึก (ฮู๊ด) ไม่ทราบนามสกุล
3. นั่งตั้งเข้าซ้ายทางด้านซ้ายของเวที – เยี่ยม มานิตยกุล
4. นั่งข้างหน้าทางซ้ายของเวที – ไม่ทราบชื่อ
5. นั่งข้างหน้าทางขวาของเวที – ประไพ (ไม่ทราบนามสกุล)
6. นั่งตั้งเข้าขวาทางขวาของเวที – มนิต รามโยธิน
7. ยืนด้านหลังทางขวาของเวที – ไม่ทราบชื่อ

ที่มา : สำเนาภาพจากคุณมนิต คเนจร ณ อยุธยา

3) ระบายิปตี

เป็นระบำในละครเรื่องศรีธนญชัย นักแสดงเป็นหญิงทั้งหมด 11 คน ถือรำมะนา (Tamboorine) ประกอบการแสดง ระบำชุดนี้ไม่มีบทร้องประกอบ

ลักษณะท่าทาง เป็นระบำที่ใช้ท่าทางแบบนาฏศิลป์ตะวันตก มีท่ากระโดดลอยตัว, ยกขาขึ้นสูงมีทั้งยกไปทางด้านหน้าและทางด้านหลัง โดยทุกครั้งที่ยกขาขึ้นจะกดปลายเท้าเข้าหาส้นเท้า (จิกปลายเท้า) , มือปล่อยอิสระ

เครื่องแต่งกาย สวมเสื้อแขนพอง (แขนตุ๊กตา) สวมเสื้อกั๊กเฮอร์ลอยทับด้านนอก นุ่งกางเกงจี๊จา ส้นเหนือเข่า มีผ้าตัดเป็นริ้วเย็บต่อกันผูกอยู่ด้านนอก ลักษณะคล้ายกระโปรง ใช้ผ้าลายถัก คาดปิดนมด้านบนศีรษะ

อุปกรณ์ประกอบระบำ รำมะนา (Tamboorine) ใช้ผ้าผูกเป็นริ้ว ๆ รอบหน้ากลอง

ภาพที่ 19 ระบายิปตี

อธิบายภาพ : ระบำประกอบละครเรื่องศรีธนญชัย เป็นชาวยิปตี แต่งตัวอย่างยิปตี

นักแสดงในภาพ จากทางซ้าย ได้แก่

1. ไม่ทราบชื่อ
2. เยี่ยม มานิตยกุล
3. สมนึก (ไม่ทราบนามสกุล)

4. โนรี (ไม่ทราบนามสกุล)
5. บุปผา คำศิริ (นั่ง)
6. ไม่ทราบชื่อ
7. ลมุล (ไม่ทราบนามสกุล)
8. ไม่ทราบชื่อ
9. มนิต (รามโยธิน) คเนจร ณ อยุธยา
10. สำหรับ ไชยาคำ
11. อยู่ด้านหลังคนที่นั่งข้างหน้าบังอยู่ ไม่ทราบชื่อ

ที่มา : สำเนาภาพจากคุณมนิต คเนจร ณ อยุธยา

4. ระบายฮาวาย เป็นระบายในละครเรื่องศรีธนญชัย ในตอนที่ศรีธนญชัยไปเที่ยว
เกาะฮาวาย

ลักษณะท่าทาง น่าจะเป็นการแสดงที่ใช้ข้อมือ สะโพก และการแปรแถว
เป็นสำคัญ

เครื่องแต่งกาย ใช้ผ้ารัดอก กระโปรงใช้เชือกป่านผูกติดๆ กันห้อยชายลง
ฉีกให้เป็นเส้นเล็ก ๆ สวมพวงมาลัยดอกไม้ จากภาพ นักแสดงร้อยมาลัยดอกไม้ที่คล้องคอและติด
ศีรษะกันเอง ตามความพอใจ มีพวงมาลัยคล้องที่ข้อมือและข้อเท้า

รามโยธิน เป็นนามสกุลที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานให้
ทหารรักษาพระองค์ยศพันโท จมื่นศักดิ์สงคราม ซึ่งเป็นบิดาของคุณมนิต ทั้งนี้คุณมนิตมีพี่น้องอาศัย
อยู่กับพระนางเธอลักษมีลาวัณ ด้วยกันหลายท่านคือ คุณมนัส, คุณมนีก, คุณมานิช มีมารดาชื่อ
นวลศิริ รามโยธิน โดยภายหลังเมื่อคุณมนิต สมรสกับคุณสุวีระ คเนจร ณ อยุธยา บุตรของ พระยา
นเรนทรราชา (หม่อมหลวงอุรา คเนจร) จึงได้เปลี่ยนนามสกุล เป็น คเนจร ณ อยุธยา ตามสามี

ภาพที่ 20

ระบำฮาวาย

อธิบายภาพ : ภาพนี้เป็นภาพถ่าย ณ วังในชอยพระนาง เป็นการทดลองแต่งเครื่องแต่งกาย
ระบำฮาวายนักแสดงในภาพ จากทางด้านซ้ายได้แก่

1. มนิต รามโยธิน	2. เยี่ยม มานิตยกุล
3. ประไพ (ไม่ทราบนามสกุล)	4. สมถวิล (ไม่ทราบนามสกุล)
5. ไม่ทราบชื่อ	6. โนรี (ไม่ทราบนามสกุล)
7. ไม่ทราบชื่อ	8. สำหรับ ไชยาคำ
9. คนตรงกลางด้านหน้าคือ สมนึก (อุ๊ต) ไม่ทราบนามสกุล	

ที่มา : สำเนาภาพจากคุณมนิต คนเจร ณ อยุธยา

5. ระบำมินิวเอ็ท (Minuet) ระบำคู่ชาย-หญิง เป็นการเต้นรำอย่างช้า ๆ เป็น
ระบำในละครเรื่องศรีธนญชัย ในตอนที่ ศรีธนญชัยไปเที่ยวยุโรปแล้วกลับมาเล่าให้พระเจ้าแผ่นดินฟัง
ฉากนี้เป็นฉากพระราชวัง ในเรื่องเป็นระบำที่แสดงให้พระเจ้าแผ่นดินทอดพระเนตร ระบำชุดนี้ไม่มี
เนื้อร้องและอุปกรณ์ประกอบ

ลักษณะท่าทาง เป็นการเต้นรำคู่ ระหว่างชายหญิง

เครื่องแต่งกาย นักแสดงชาย สวมชุดสูทอย่างฝรั่ง ผูกโบว์หูกระต่าย
นักแสดงหญิงแต่งชุดราตรียาว

6. ระเบ้านางแก้ว เป็นระเบ้าร้องเล่นในงานในพระราชวัง ในละครเรื่องศรอนงค์ เพลงประกอบระเบ้าชื่อเพลงปทุมทอง นักแสดงเป็นหญิง 8 คน

ลักษณะท่าทาง คุณอารีย์ นักดนตรี เล้าถึงระเบ้านางแก้วว่า “ระเบ้านางแก้ว เป็นรำไทย ปนสากล มีจีบ มีตั้งวง”²⁰

เครื่องแต่งกาย ชุนวิจิตรมาตรากล่าวถึงการแต่งกายของระเบ้านางแก้วว่า “ตัวระเบ้าสาวสวยแต่งแบบไทยโบราณ 9 คน”²¹

บทร้อง ระเบ้านางแก้วมีบทร้องซึ่งประพันธ์เนื้อเพลงโดยชุนวิจิตรมาตรา เพลงที่ใช้เป็นเพลงจังหวะวอลท์ มีเนื้อร้องดังนี้

เพลงปทุมทองหรือเพลงนางแก้ว

อันนางแก้ว ประเสริฐเลิศสตรี	นับเป็นศรี คู่ไท มไหสวรรย์
เหมือนดอกบัว งามประไพ วิไลวรรณ	เป็นคู่ขวัญ ชื่นใจ ไทยทั้งมวล
อันดอกบัว ทรงลักษณ์ ศักดิ์ประเสริฐ	รูปพรายเพริด งามพร้อม กลิ่นหอมหวล
เหล่าหญิงไทย ทั้งหลาย หมายถึง	ศักดิ์สงวน บั้ววิลาส ศรีชาติเอย

7. ระเบ้าชุนพลแก้ว เป็นระเบ้าร้องเล่นในงานในพระราชวัง ในละครเรื่องศรอนงค์ เพลงประกอบระเบ้าชื่อเพลงชุนพลแก้ว นักแสดงเป็นทหาร 8 คน

ลักษณะท่าทาง เกี่ยวกับลักษณะท่าทางของระเบ้าชุนพลแก้วนี้คุณอารีย์ นักดนตรี เล้าว่า “ชุนพลแก้ว เป็นระเบ้าออกท่าทางแบบทหารซ้อมรบ การใช้อาวุธ ลักษณะท่าทาง คล้ายการแสดงโชว์ ออกท่าตามคำร้อง การออกท่าทางเป็นอย่างไทยแท้ เพราะเป็นทหารไทย”²²

เครื่องแต่งกาย แต่งแบบทหารไทยโบราณ²³

อุปกรณ์ประกอบการแสดง โล่และดาบ

²⁰ สัมภาษณ์ คุณอารีย์ นักดนตรี, 18 กันยายน 2544.

²¹ ชุนวิจิตรมาตรา, 80 ปีในชีวิตข้าพเจ้า (กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, 2523), หน้า 488.

²² สัมภาษณ์ คุณอารีย์ นักดนตรี, 18 กันยายน 2544.

²³ ชุนวิจิตรมาตรา, 80 ปีในชีวิตข้าพเจ้า (กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, 2523), หน้า 489.

บทร้อง ระบายขุนพลแก้วมีประพันธ์เนื้อร้องโดยขุนวิจิตรมาตรา ดังนี้คือ

เพลงขุนพลแก้ว

ขุนพลแก้ว นักรบครบเหล่าถ้วน	มีจิตล้วน ร่วมรัก ศักดิ์ทหาร
พลีชีวิต ใจกาย จนวายปราณ	ร่วมประสาน เกียรติวินัย เกิดไทยทุน
รักษาเขต ประเทศไทย อันไพศาล	ให้ตระการ เด่นอยู่ ไม่รู้สูญ
มั่นรักชาติ เชิดชาติ จรัสจรัญ	ให้ไพบุลย์ เอกราช คู่ชาติไทย ฯ ²⁴

8. ระบายม้าแก้ว เป็นระบายร้องเล่นในงานในพระราชวัง ในละครเรื่องศรอนงค์ เพลงประกอบระบายชื่อเพลงมโนมัย นักแสดงเป็นหญิง 10 คนแสดงเป็นม้า

ลักษณะท่าทาง ระบายม้าแก้วนี้ เป็นระบายแบบสากล เพลงก็เป็นเพลงสากลลักษณะท่าทางเป็นการเลียนแบบท่าของม้า มีเสียงจะก๊อบแก๊บ ๆ เท้าจะตืดขณะวิ่ง เหมือนท่าวิ่งของม้า เสียงก็ก๊อบแก๊บนั่นออกมาจากเท้าของผู้เต้น คือจะใส่รองเท้าที่มีหัวและสันเท้าด้านในเป็นอลูมิเนียม นูนตรงกลาง สำหรับทำให้ดัง ซึ่งนักแสดงจะต้องรู้เทคนิคที่ทำให้เท้าดัง เวลาเดินย่ำมันจะดังก๊อบ ๆ หากกระโดดต้องตีเท้าให้ดังก๊อบ²⁵

เครื่องแต่งกาย แต่งชุดแพรสีชาวมวมหัวม้า²⁶

บทร้อง ระบายม้าแก้วประพันธ์เนื้อร้องโดยขุนวิจิตรมาตรา ดังนี้คือ

เพลงม้ามโนมัย หรือเพลงม้าแก้ว

มโนมัย อะไรแน่ ยินแต่ชื่อ	นี่แหละคือ มโนมัย คู่ใจสนอง
รูประหง คมขำ งามล้ำยอง	ผูกผาดผ่อง เพราะเพริด เลิศทุกอัน
หาใดเหมือน มโนมัย ไม่ได้แล้ว	คือดวงแก้ว แพรวอร่าม งามเจิดฉั่น
นับเป็นยาน คู่ยาก ฝากชีวิตัน	เฉลิมขวัญ นึกไหนได้ อย่างใจเอยฯ ²⁷

²⁴ ขุนวิจิตรมาตรา, 80 ปีในชีวิตข้าพเจ้า (กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, 2523), หน้า 489.

²⁵ สัมภาษณ์ มนิต คนจร ณ อรุณยา, 24 กันยายน 2544.

²⁶ ขุนวิจิตรมาตรา, 80 ปีในชีวิตข้าพเจ้า (กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, 2523), หน้า 489.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 489.

9. ฟ้อนชาวเหนือ ในละครเรื่องสาวเครือฟ้ามีการฟ้อนรำของสาวชาวเหนือในพิธี
แต่งงาน

ลักษณะท่าทาง เป็นการฟ้อนรำออกท่าทางอย่างนาฏศิลป์ไทย แต่
ประกอบเพลงสากล

เครื่องแต่งกาย นักแสดงสวมเสื้อลายดอกไม้แขนยาว ติดกระดุมด้านหน้า
นุ่งผ้ากรอมเท้า ติดดอกไม้ทัดหู

10. ระบำกিন্নร ในละครเรื่อง ปรีดาภัย อีอน พาเรด อยู่ในฉากสวรรค์

ลักษณะท่าทาง ระบำชุดนี้เป็นอีกชุดหนึ่งที่เลียนท่าทางของสัตว์ คือตัว
กিন্নร "ท่าทางก็จะเลียนแบบตัวกিন্নร เป็นระบำกลายๆ คือเป็นรำไทยผสมสากล การเดินเยื้องย่าง
เป็นไปอย่างนาฏศิลป์ไทย แต่ถ้าเป็นตอนบินจะออกลักษณะคล้าย ๆ ตะวันตก"²⁸

เครื่องแต่งกาย แต่งกายอย่างกিন্নร ใช้ผ้าพันตัวด้านบน สวมลางนุ่ง
กางเกงรัดรูป ใส่ปีก ใส่หาง ศีรษะสวมมงกุฎ²⁹

บทร้อง บทร้องระบำกিন্নรนั้น พระนางเธอลักษมีลาวัณ ทรงพระนิพนธ์ขึ้น
ซึ่งทรงกำหนดไว้ในบทละครว่าใช้ดนตรีฝรั่งบรรเลง แต่ไม่มีปรากฏว่าทรงใช้เพลงใดในการดำเนิน
ทำนอง เนื้อร้องมีดังนี้

ปวงกিন্নรอัปสรสวรรค์ขวัญแมนฟ้า	งามท่วงทีกิริยาพาจิตต์หั้นซ์
งามจรีตติดตามน่ารักครัน	งามสวยสมคมสรรพกัณฑ์ทุกนาง
งามท่าฟ้อนอ่อนเอียงเรียงสลับ	งามจับจิตต์หุรูปรู้สร้าง
งามใดมิได้เทียบเปรียบสุรางค์	งามทุกอย่างขึ้นตาสารพวรรณ

11. ระบำผี ในละครเรื่องปรีดาภัย อีอน พาเรด อยู่ในฉากนรก จากการศึกษาไม่
ปรากฏรายละเอียดเกี่ยวกับระบำผี

²⁸ สัมภาษณ์ มนิต คนเนจร ณ อยุธยา, 22 กันยายน 2544.

²⁹ สัมภาษณ์ มนิต คนเนจร ณ อยุธยา, 22 กันยายน 2544.

ระบำบางชุดผู้วิจัยได้นำเสนอเท่าที่รวบรวมได้เท่านั้น ไม่สามารถเจาะลึกลงไปในเรื่องรายละเอียดของท่าระบำได้ เหตุเพราะ นักแสดงที่เคยแสดงระบำในคณะปรีดาลัย ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่เพียงสองท่านเท่านั้น คือคุณมนิต คุณจร ญ อยุธยา และคุณสำหรี ไชยาคำ ซึ่งก็ชรภาพมากแล้ว ไม่สามารถจดจำท่าทางที่เคยแสดงในอดีตมาถ่ายทอดให้ผู้วิจัยได้ศึกษา และนำมาเสนอได้ ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอรายละเอียดของระบำประกอบละครในเรื่องศรีธนญชัย ไว้ในบทที่ 4 ต่อไป

นอกจากระบำที่ประกอบในการแสดงละครแล้ว ยังมีการแสดงระบำเบ็ดเตล็ดที่จัดแสดงนอกเหนือจากเป็นระบำประกอบละครอีก ซึ่งจากการศึกษาไม่พบว่าเป็นการแสดงอยู่ในละครเรื่องใด การแสดงเหล่านี้เรียกว่า ริ้ว มีชุดต่าง ๆ ดังนี้

1. ระบำสเปน

ภาพที่ 21

ระบำสเปน

คำอธิบายภาพ : ระบำชุดนี้ใช้นักแสดงที่มีรูปร่างสูงเพรียว สวมชุดราตรียาว กระโปรงมีลักษณะเป็นชั้น ๆ บันทึกภาพหน้าตำหนัก ของพระนางเธอลักษมีลาวัณ
ที่มา : สำเนาภาพจากคุณมนิต คุณจร ญ อยุธยา

ริ้ว เป็น คำที่คุณมนิต คุณจร ญ อยุธยา ใช้เรียกการแสดงระบำเบ็ดเตล็ด ที่นอกเหนือจากระบำประกอบละคร

2. ระบำไก่

ภาพที่ 22

ระบำไก่

คำอธิบายภาพ : ระบำชุดนี้แต่งกายเลียนแบบลักษณะของไก่นำชนไก่จริง ๆ มาตัดเย็บเป็นเครื่องแต่งกาย บนศีรษะใช้กระดาษทำเป็นรูปหงอนไก่

บันทึกภาพ ณ บริเวณวังในซอยพระนาง

นักแสดงในภาพจากทางซ้าย คือ

1. คุณโนรี (ไม่ทราบนามสกุล)
2. คุณสำหรี ไชยาคำ
3. คุณมนิต รามโยธิน
4. คุณสมนึก (ไม่ทราบนามสกุล)
5. ไม่ทราบชื่อ

ที่มา : สำเนาภาพจาก คุณมนิต คเนจร ณ อัญญา

3. ระเบียบข้าราชการ

ภาพที่ 23

ระเบียบข้าราชการ

อธิบายภาพ : ภาพขณะซ้อมการแสดงโดยสวมเครื่องแต่งกายในการแสดงจริง

นักแสดงในภาพ จากทางซ้าย คือคุณจิตเสน ไชยาคำ และคุณบุปผา คำศิริ

คนที่ 3 ไม่ทราบชื่อ บันทึกภาพ ณ บริเวณวังในชอยพระนาง

ที่มา : สำเนาภาพจากคุณมนิต คเนจร ณ อยุธยา

4. ระบายฝีเลือด

ภาพที่ 24
ระบายฝีเลือด

อธิบายภาพ : เครื่องแต่งกายที่นักแสดงสวมใส่ เลียนแบบลักษณะของฝีเลือด
เลือดและทางแกงมีลักษณะเน้นรูปร่างของนักแสดง ใช้ผ้าทำเป็นปีก
ตัดเย็บลวดลายของปีก และเครื่องประดับศีรษะใส่เพื่อความสมจริง

ที่มา : สำเนาภาพจากคุณมนิต คเนจร ณ อยุธยา

3.2.3 การคัดเลือกนักแสดงและนักแสดงในคณะ

ในการคัดเลือกนักแสดงนั้นพระนางเธอฯ ทรงเป็นผู้คัดเลือกด้วยพระองค์เอง โดยเลือกตามความเหมาะสมกับบุคลิกของนักแสดงกับนิสัยของตัวละครในเรื่อง จากคนใกล้ชิดของพระองค์มาเป็นตัวเอง อาทิ คุณจิตเสน และคุณชจิต ไชยาคำ ซึ่งท่านเป็นบุตรของพระภวไณยสนิท มหาดเล็ก ต้นห้องในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว³⁰ ส่วนหม่อมราชวงศ์ฤทธิมล ชมพูนุชนั้น เป็นพระนัดดาของพระนางเธอลักษมีลาวัณย์³¹

นอกเหนือจากนั้น คณะปรีดาลัยยังมีการประกาศรับสมัครนักแสดงที่เป็นบุคคลภายนอกเข้ามาร่วมแสดงในคณะดังที่คุณราตรี สุนทรปักชิน ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า "ในช่วงที่คณะปรีดาลัยกลับมาแสดงที่ศาลาเฉลิมกรุงอีกครั้งหนึ่ง ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น คณะปรีดาลัยมีการรับ

³⁰ สัมภาษณ์ เขจร ไชยาคำ, 16 กุมภาพันธ์ 2546.

³¹ สัมภาษณ์ มนิต คเนจร ณ อยุธยา, 23 กุมภาพันธ์ 2544.

สมัครนักแสดงเพิ่ม ซึ่งก็ได้มีนักแสดงเพิ่มขึ้นอีกมาก ตัวฉันเองก็ได้ไปสมัครเป็นนักแสดงบ้าง โดยการแนะนำของคุณวสันต์ สุนทรปักษิน³² จากคำกล่าวนี้เอง จึงน่าจะเป็นไปได้ว่า เมื่อพระนางเธอฯ ทรงทำละครขึ้นอีกครั้งหนึ่งในสมัยสงครามโลกนั้น นักแสดงที่เคยอยู่ในคณะ คงจะไปประกอบอาชีพอื่นกันบ้าง จึงทำให้ต้องรับสมัครนักแสดงเพิ่ม

นักแสดงของคณะปรีดาลัยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือนักแสดงตัวบท และนักแสดงระบำ³³ นักแสดงตัวบทเป็นนักแสดงดำเนินเรื่อง ได้แก่ พระเอก นางเอก และตัวประกอบต่างๆ ซึ่ง นักแสดงส่วนใหญ่เป็นบุตร – ธิดาของผู้มีสกุล ล้วนแต่มีอาชีพกันแล้วทั้งนั้น มิได้เป็นนักแสดงอาชีพประจำของคณะนักแสดงที่เป็นตัวเอกของคณะได้แก่

1. ม.ร.ว. ฤดีมล ชมพูนุช
2. คุณวสันต์ สุนทรปักษิน
3. คุณจรัญ เกษมสุวรรณ
4. คุณบุปผา คำศิริ
5. คุณมานิตย์ พัยคอนันต์
6. คุณจิตเสน ไชยาคำ
7. คุณเต็ม โมระกุล
8. คุณประวัติ ผิวเผือก (ทัต เอกทัต)
9. คุณฉลอง สิมะเสถียร

³² สัมภาษณ์ ราชตรี สุนทรปักษิน, 12 ธันวาคม 2545.

³³ นักแสดงตัวบท หมายถึง นักแสดงที่มีบทบาทในการดำเนินเรื่องตามบท มีการพูด เจรจา และใช้ลักษณะท่าทางประกอบการแสดงเป็นไปตามธรรมชาติ

³⁴ นักแสดงระบำ หมายถึง นักแสดงไม่มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง มีหน้าที่แสดงระบำ ประกอบในการแสดง เพื่อให้การแสดงสวยงาม และสมบูรณ์

นักแสดงระบำ/เต้น ส่วนใหญ่ เป็นข้าหลวงที่เป็นเด็กสาวอยู่ในวังของพระนางเธอฯ และมาจากต่างจังหวัด ซึ่งคนใกล้ชิดของพระนางเธอฯ มาฝากไว้ นักแสดงระบำในคณะได้แก่

1. คุณสำหรี ไชยาคำ
2. คุณชจิต ไชยาคำ
3. คุณมนัส รามโยธิน
4. คุณมนิต (รามโยธิน) คเนจร ณ ออยุธยา
5. คุณมานิช รามโยธิน
6. คุณพนอ วัชรระดมภา
7. คุณเยี่ยม มานิตยกุล
8. คุณพูนศรี ดาคเหม
9. คุณลมูล (ไม่ทราบนามสกุล)
10. คุณสง่า (")
11. คุณประไพ (")
12. คุณโนรี (")
13. คุณชุบ (ชาลิณี) ไชยาคำ
14. คุณสมนึก (ชู้ด) (ไม่ทราบนามสกุล)
15. คุณเป็ยโร (")
16. คุณสมถวิล (")
17. คุณฉันท (")
18. คุณสุพัฒน์ (")

3.2.4 ลำดับขั้นตอนในการแสดง³³

ละครเริ่มเปิดการแสดง เวลาประมาณ 19:00 นาฬิกา มีพิธีกรแจ้งชื่อเรื่องที่จะแสดง, ผู้กำกับการแสดง, ผู้ประพันธ์บทละคร และนักแสดงนำของเรื่อง จากนั้นจึงเริ่มแสดงละครตามบท หากเป็นละครเรื่องยาว ก็จะมีพักครึ่ง ให้ผู้ชมได้พักผ่อน ไม่มีการแสดงค้นรายการ หรือร้องเพลงสลับ หากมีเพียงเสียงดนตรีบรรเลง ซึ่งในการพักแต่ละครั้ง ใช้เวลาประมาณ 5 – 10 นาที ส่วนบางเรื่องที่เป็นละครเรื่องสั้นๆ จะแสดงรวดเดียวจบ เมื่อละครจบดนตรีจะบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี

³³ สัมภาษณ์ มนิต คเนจร ณ ออยุธยา, 26 กันยายน 2544.

3.2.5 วิธีการแสดง

ละครทุกเรื่องของคณะปรีดาลัย ดำเนินเรื่องด้วยการพูด เจรจา มีเพลงประกอบละคร ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นตัวเอกของเรื่องที่เป็นผู้ร้อง มีระบำประกอบการแสดงที่มีความหมายตรงกับเนื้อเรื่องที่แสดง ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์หม่อมราชวงศ์วรรณพิมล ศรีเทพ ได้กล่าวถึงวิธีการแสดงไว้ดังนี้ "วิธีการแสดงดำเนินไปตามฉากต่างๆ นักแสดงเข้า – ออกด้านข้างเวที ระหว่างแสดงมีการบอกบทสำหรับตัวเอก หรือตัวละครบางตัวที่มีบทยาวๆ ซึ่งตัวดิฉันเองเป็นผู้บอกบท"³⁴ ทั้งนี้นอกจากจะทำให้ทราบถึงวิธีการแสดงแล้วยังได้ทราบอีกว่าคณะปรีดาลัยมีหม่อมราชวงศ์วรรณพิมล เป็นผู้บอกบทนอกเหนือไปจากนี้ ยังมีคุณแก้ว อัจฉริยะกุล เป็นผู้บอกบทอีกท่านหนึ่งของคณะปรีดาลัยด้วย³⁵

กล่าวได้ว่า คณะปรีดาลัย มีวิธีการแสดงด้วยการพูดเจรจตามบท มีผู้บอกบท เพื่อให้นักแสดงสามารถดำเนินเรื่องได้ต่อเนื่อง โดยที่ ตัวละครต้องจินตนาการว่าตนเป็นตัวละครจริง ๆ ในเรื่องเพื่อที่จะสามารถจินตนาการ บทบาทและอารมณ์ของตัวละครได้ น้ำเสียงที่ใช้ในการพูดเจรจาก็ต้องสัมพันธ์กันกับอารมณ์ของตัวละครในขณะนั้น นอกจากนี้ ยังมีระบำประกอบการแสดง เป็นช่วง ๆ ให้ ผู้ชมได้เพลิดเพลินไปกับความสวยงามของ ลักษณะท่าทาง และนักแสดงระบำที่เป็นลักษณะเด่นของคณะปรีดาลัย ที่แตกต่างไปจากคณะอื่น ๆ

3.2.6 เพลงและดนตรีประกอบการแสดง

คณะปรีดาลัยใช้วงดนตรีสากล ประกอบการแสดง ถึงแม้ว่าละครบางเรื่องจะเป็นเรื่องอย่างไทย เพลงที่ใช้เป็นเพลงไทย ทำนองเพลงไทย แต่ใช้เครื่องดนตรีสากลในการบรรเลง ซึ่งแตกต่างจากละครคณะอื่นๆ ในยุคนั้น อาทิ ละครเรื่องสาวเครือฟ้าถึงแม้ว่าจะเคยเป็นละครร้องในสมัยรัชกาลที่ 5 ใช้เพลงทำนองลาว ใช้วงดนตรีปี่พาทย์ แต่คณะปรีดาลัยใช้วงดนตรีสากล ซึ่งผู้แต่งเพลงในคณะปรีดาลัยคือ ครุฑนารถ ถาวรบุตร เป็นผู้ควบคุมวงดนตรีด้วย นอกจากนี้ยังมีเรืออากาศโท โพรธี ชูประดิษฐ์ (โพรธีขาว), คุณแก้ว อัจฉริยะกุล, คุณสุรัฐ พุกกะเวสเป็นผู้ช่วยแต่งเพลง, คุณสง่า อารัมภีร์ ผู้บรรเลงเปียโนขณะฝึกซ้อมการแสดง³⁶

³⁴ สัมภาษณ์ หม่อมราชวงศ์วรรณพิมล ศรีเทพ, 4 มีนาคม 2546.

³⁵ สง่า อารัมภีร์, ความเอ๋ยความหลัง (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2531), หน้า 83.

³⁶ สง่า อารัมภีร์, ยุคละคร ใน ศาลาเฉลิมกรุง (กรุงเทพฯ : อินเทอร์เน็ตแดนคาร์ ฟรินดิง, 2538), หน้า 106.

3.2.7 ฉาก แสง เสียง และอุปกรณ์ประกอบฉาก

1. ฉาก ของคณะปรีดาวัลย์ ควบคุมและออกแบบโดยหม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร ซึ่งการแสดงละครในสมัยนั้น เมื่อเล่นจบองค์หนึ่งก็จะมีการเปลี่ยนฉากไปตามท้องเรื่อง "ฉากที่ใช้ในการแสดงเป็นฉากเลื่อน คือ จะสร้างฉากไว้ 2 ฝั่งเวทีที่สำเร็จรูปไว้อยู่แล้วครั้นพอเปลี่ยนฉากแต่ละฉากจะปิดม่านแล้วเลื่อนฉากเก่าออก เลื่อนฉากใหม่เข้าทันที ทำให้รวดเร็ว ไม่มีการตั้งกระดานต้นไม้จริง มีเพียงโต๊ะหรือเก้าอี้ที่จำเป็นในเรื่องเท่านั้น ทุกอย่างจะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นใหม่ทั้งหมด มีทั้งฉากที่เป็นไม้อัด และที่เป็นผ้า ฉากที่เป็นผ้า นั้น จะวาดรูปสถานที่ตามเนื้อเรื่องไว้ในฉากอยู่แล้ว เมื่อเปลี่ยนฉากก็ใช้การปล่อยฉากผ้าจากด้านบนลงมา ซึ่งทำให้รวดเร็วประหยัดเวลาในการเปลี่ยนแต่ละฉากด้วย ละครแต่เรื่องจะมีการเปลี่ยนฉากประมาณ 5 – 6 ฉาก ขณะเปลี่ยนฉากไม่มีการแสดงหน้าม่าน มีเพียงเสียงดนตรีบรรเลงเท่านั้น"³⁷

2. แสง อาศัยแสงที่มีในโรงละคร ซึ่งประกอบไปด้วยราวไฟ ด้านหน้าและด้านข้างเวที โคมไฟห้อย และสปอตไลท์ เป็นต้น

3. เสียง ใช้เครื่องขยายเสียงของโรงละคร มีไมโครโฟนแบบตั้งพื้น และ ไมค์แขวนลำโพงอยู่ด้านข้าง ของเวที และโดยรอบโรงละคร

4. อุปกรณ์ประกอบฉาก ได้แก่ เตียง โต๊ะ เก้าอี้ และผ้าม่าน นอกเหนือจากนี้ ก็เป็นไปตามเนื้อเรื่องที่แสดง

3.2.8 สถานที่แสดง

คณะปรีดาวัลย์ จัดแสดงครั้งแรก ณ โรงมหรสพนาครเชชม หลังจากนั้นได้ไปแสดง ณ ศาลาเฉลิมกรุง ,โรงละครปราโมทัย และเฉลิมนคร ผลัดเปลี่ยนไปกับคณะอื่นๆ โดยมีสถานที่ประจำในระยะแรกอยู่ที่ โรงมหรสพนาครเชชม

³⁷ สัมภาษณ์ มนิต คเนจร ณ อรุณยา, 26 กันยายน พ.ศ.2544.

3.2.9 การฝึกซ้อม

การฝึกซ้อมการแสดงของคณะปรีดาวัลย์จะซ้อมกันที่วังของพระนางเธอฯ โดยจะแยกกันซ้อมในแต่ละฝ่าย เพราะมีทั้งระบำประกอบการแสดง และนักแสดงที่ต้องซ้อมในตัวยุท ซึ่งผู้ที่เป็นผู้ฝึกซ้อมระบำให้นักแสดงระบำมีด้วยกันหลายท่าน ได้แก่แม่.ร.ว.สกลิต สนิทวงศ์, มาตามสวัสดิ์ ธนบาล, คุณเลียบ และ คุณจิตรา รักตะกนิษฐ จะซ้อมระหว่างช่วงพักจากการแสดงในแต่ละโปรแกรม ส่วนผู้ดูแลการฝึกซ้อมนักแสดงตัวยุทคือ พระนางเธอฯ และมี มารุต (ทวี ณ บางช้าง) เป็นผู้ช่วย

การฝึกซ้อมละครแต่ละเรื่องจะใช้เวลาประมาณ 1 เดือน และเมื่อพร้อมจะไปฝึกซ้อมที่เวทีจริงก่อน 1 – 2 ครั้ง โดยจะซ้อมเข้ากับดนตรีและฉากจริง ก่อนวันแสดง 1 วัน ซึ่งละครแต่ละโปรแกรมจะแสดงประมาณ 10 กว่าวัน ซึ่ง สง่า อารัมภีร กล่าวว่ “...นาฏศิลป์สากลจัดละครแบบจุลอุปรากรออกแสดงสู้กับปรีดาวัลย์ ...ปรีดาวัลย์และนาฏศิลป์สากลผลัดกันเข้าโปรแกรมเดือนละครี่ ...”³⁸

นอกจากนี้ขุนวิจิตรมาตรายังได้กล่าวถึงการฝึกซ้อมละครของคณะปรีดาวัลย์อีกว่า “การซ้อม ซ้อมทุกวันกินเวลาร่วมเดือน ขอสรุปว่าพระนางทรงพิถีพิถันละเอียดลออให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนประเพณีในราชสำนักจริง ๆ กิริยาวาจา มารยาทจะมาล้นๆ เกิน ๆ อย่างที่เล่นกันตามใจชอบไม่ได้ ทั้งนี้ก็เป็นด้วยพระนางเคยเป็นพระชายาในหลวงรัชกาลที่ 6 ระเบียบแบบแผนในราชสำนักมาเป็นอย่างดี”³⁹

ทั้งนี้ หากมีละครเรื่องใหม่ ตัดชุดใหม่ นักแสดงก็จะสวมเครื่องแต่งกายจริงในวันซ้อมใหญ่ที่วัง การซ้อมใหญ่แต่ละครั้งนั้น ชาวบ้านใกล้เคียงสามารถมาดูได้ โดยที่พระนางเธอฯ ก็มีได้ทรงหวงห้าม ทั้งนี้ คุณโป่ง บัวแย้ม เล่าถึงการไปดูซ้อมใหญ่ของคณะปรีดาวัลย์ว่า “การซ้อมจะเริ่ม

³⁸ สง่า อารัมภีร, ความเอยความหลัง (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2531), หน้า 75.

³⁹ ขุนวิจิตรมาตรา. 80 ปีในชีวิตของข้าพเจ้า (กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, 2523), หน้า 490.

ประมาณ 1 ทุ่ม นักแสดงแต่งตัวเหมือนแสดงจริง เล่นเป็นเรื่องราว โดยไม่มีการตัดตอน ผู้คนแถวนั้น ถ้ารู้ว่าวันไหนจะมีการแสดงก็จะมาคอยดู ที่ริมรั้ววัง ที่สามารถมองเห็นได้เพราะเป็นรั้วลวดหนาม เดือนหนึ่งจะมีการแสดงอย่างนี้สักครั้งหนึ่ง"⁴⁰

3.2.10 การแต่งกาย

การแต่งกายที่ใช้ในการแสดงละคร เป็นการแต่งกายแบบสมจริง ตามเนื้อเรื่องของละคร จะมีการจ้างช่างประจำเป็นผู้ตัดเย็บ ซึ่งแต่ละครแต่ละเรื่องจะสร้างชุดขึ้นใหม่ทั้งหมด ส่วนชุดระบำบางชุดที่สามารถทำเองได้ นักแสดงในคณะก็จะทำกันเองที่ห้องพักนักแสดง เช่น ชุดระบำฮาวาย ที่ใช้เชือกปอร้อยต่อกันเป็นกระโปรง แล้วฉีกเป็นเส้นๆ ให้แตกฟู โดยห้องของข้าหลวงทุกคนจะต้องมีจักรประจำห้องสำหรับเย็บชุดแสดง และเสื้อผ้าสำหรับใส่เอง⁴¹

3.2.11 การแต่งหน้า

การแต่งหน้าในการแสดงละครนั้น คุณสำหรับ ไชยาคำ เล่าให้ฟังว่า แต่งสวยงามตามปกติ ไม่มีแฟนซีอะไร มีช่างมาแต่งให้ตามความเหมาะสมกับบุคลิกนิสัยของตัวละครในเรื่อง⁴²

3.2.12 ระยะเวลาในการแสดง

ละครแต่ละเรื่องส่วนใหญ่จะ ผลัดเปลี่ยนกับคณะอื่น ซึ่งจะแสดงครั้งละประมาณ 7 – 15 วัน ต่อหนึ่งเรื่อง เรื่องสั้น ใช้เวลาเรื่องละ 45 นาที ส่วนเรื่องยาว ใช้เวลา 1-3 ชั่วโมงต่อ 1 เรื่อง

3.2.13 การจัดการ

การจัดการ ภายในคณะปรีดาสัยนั้น เป็นหน้าที่ของแต่ละฝ่ายโดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านต่าง ๆ ที่พระนางเธอฯ ทรงเชิญมาร่วมงานในคณะ อาทิ

1) การคัดเลือกบทละคร นักแสดง และการฝึกซ้อมการแสดง พระนางเธอฯ จะทรงคัดเลือกด้วยพระองค์เอง

2) การฝึกซ้อมระบำประกอบการแสดง โดย คุณเลียบ รักตะกนิษฐ

⁴⁰ สัมภาษณ์ โปร่ง บัวแย้ม, 31 สิงหาคม 2544.

⁴¹ สัมภาษณ์ สำหรับ ไชยาคำ, 13 ธันวาคม 2545.

⁴² สัมภาษณ์ สำหรับ ไชยาคำ, 13 ธันวาคม 2545.

- 3) ฝ่ายดนตรีประกอบการแสดง ควบคุมโดย ครูนารถ ถาวรบุตร
- 4) ฝ่ายฉาก ควบคุมโดย หม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร
- 5) ฝ่ายประชาสัมพันธ์ควบคุมโดย คุณกุลลาบ สายประดิษฐ์ และคุณบุญชู เขียมกระสินธุ์
- 6) การจัดการทั่วไปในการดูแล นักแสดงในคณะ มีคุณพัตรจิตร สุทัศน์ ข้าหลวงผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดกับพระนางเธอฯ เป็นผู้ดูแล

ทั้งนี้ คุณชาติเล่าว่า "...ในสมัยนั้นค่าดูขั้นต่ำ 50 สตางค์ ขึ้นต่อมาก็เพิ่มเป็น 1 บาท และ 2 บาท ตามลำดับผู้ที่ทำหน้าที่เก็บตั๋วจะได้รับรางวัลคืนละ 1 บาท ค่าของเงินสมัยนั้นเมื่อมาเปรียบเทียบกันแล้ว 1 บาท ก็มีค่าเท่ากับ 100 บาทในสมัยนี้ทีเดียว"⁴³ ซึ่งผู้ที่เก็บตั๋วหน้าโรงละครก็คือคุณชาติ เขียมกระสินธุ์นั่นเอง

3.2.14 การประชาสัมพันธ์

จากการศึกษาเรื่องการประชาสัมพันธ์ของคณะปรีดาลัยนั้น คุณประทีป ไชจิรัตน์ กล่าวว่า "การโฆษณาละครโดยทั่วไปก็ทำโปสเตอร์ไปติดหน้าโรงละคร และสถานที่ต่างๆ เช่น เสาไฟฟ้า ในโปสเตอร์มีภาพที่เกี่ยวกับเรื่องที่แสดง ชื่อเรื่องที่แสดง และชื่อคณะ"⁴⁴ (ตัวอย่างโปสเตอร์ในภาคผนวก ข หน้า 255) ทั้งนี้มีคุณกุลลาบ สายประดิษฐ์และคุณบุญชู เขียมกระสินธุ์ (ช. เขียมกระสินธุ์) เป็นผู้ดูแลการโฆษณาในหนังสือพิมพ์ ส่วนแผนกโฆษณา มีหม่อมเจ้าทองต๋อง ทองแถม, คุณเล็ก ทองชนะ, คุณประกับ สุพรรณไชย เป็นผู้ดูแล

ผลงานการแสดงของคณะปรีดาลัยนั้นสร้างชื่อเสียงให้กับคณะและนักแสดงในคณะเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องด้วยองค์ประกอบต่างๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นละครภายใต้การกำกับของพระนางเธอ ลักษมีลาวัณ ที่สร้างให้ละครมีรูปแบบที่แตกต่างไปจากละครคณะอื่นๆ ในสมัยนั้น อีกทั้งยังเป็นแบบอย่างในการสร้างละครของคณะละครต่าง ๆ ในสมัยต่อมา ซึ่งในลักษณะรูปแบบการแสดงละครของคณะปรีดาลัยนั้นผู้วิจัยจะยกตัวอย่างได้อธิบายถึงในบทต่อไป

⁴³ ชาติ เขียมกระสินธุ์, เมืองไทยสมัยก่อน (กรุงเทพฯ : เรื่องศิลป์, 2519), หน้า 117.

⁴⁴ สัมภาษณ์ ประทีป ไชจิรัตน์, 27 กุมภาพันธ์ 2546.

3.3 ละครของคณะปริตาลัย

ก่อนที่จะเข้าถึงการวิเคราะห์รูปแบบการแสดงละครของคณะปริตาลัยในการกำกับของ พระนางเธอลักษมีลาวัณนั้น ผู้วิจัยใคร่ที่จะนำข้อมูลของละครบางเรื่องที่ค้นคว้าได้ มาบันทึกให้เห็น ถึงภาพตัวอย่างของการแสดงของคณะ ทั้งนี้จากการศึกษาผู้วิจัยพบข้อมูลที่สามารถนำมาเรียบเรียง ได้ทั้งหมด 3 เรื่อง แต่ที่จะกล่าวถึงในบทนี้มี 2 เรื่อง คือ ละครเรื่องพระออลัสนิมและละครเรื่องศร อณรงค์ ส่วนอีกเรื่องหนึ่งคือ ศรีธรรณูชัยนั้น จะได้วิเคราะห์รูปแบบของการแสดงในบทต่อไป

แรกเริ่มที่พระนางเธอลักษมีลาวัณ สร้างคณะละครเพื่อนำเสนอสู่สาธารณชนนั้น ทรง เลือkBทละครที่เป็นของพระบิดาคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ที่ทรงพระ นิพนธ์บทละครไว้อยู่แล้ว โดยแต่งเพิ่มเติมเพียง บทเบิกโรง โดย พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลง กรณ์ (น.ม.ส.) นักแสดงที่ใช้ในการแสดงเป็นผู้ใกล้ชิดของพระองค์ทั้งหมด ซึ่งจะเห็นได้ว่า การแสดง ละครเรื่องแรกของคณะปริตาลัยนั้น เริ่มต้นโดยสิ่งที่พระองค์ทรงมีอยู่แล้วรอบข้าง นำมาปรับปรุง สร้างสรรค์ให้มีความแปลกใหม่ เป็นผลงานการแสดงของคณะ

3.3.1 ละครเรื่องพระออลัสนิม

ละครเรื่องพระออลัสนิมนี้ เป็นละครเรื่องแรกที่คณะปริตาลัยจัดแสดงขึ้น นับว่า เป็นการเปิดการแสดงได้ยิ่งใหญ่ และประทับใจผู้ชมในสมัยนั้นดังคำกล่าวที่ว่า “ ในการเปิดการ แสดงเรื่องพระออลัสนิมนี้ ได้ทำให้วงการละครครึกครื้นขึ้นมาอีกวาระหนึ่ง เพราะขณะนั้นมีละคร คณะบรรทมสินธุ์ ของพระยาอนิรุทธเทวา แสดงอยู่แห่งเดียว ที่โรงละครศรีอยุธยา”⁴⁵

1. บทละคร

บทละครเป็นบทพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์ พงศ์ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถสืบค้นบทละครฉบับที่คณะปริตาลัยนำมาแสดงนี้ไว้ได้ พบเพียงบทร้องที่มี การแต่งเพิ่มเติม โดยพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (น.ม.ส.) ดังนี้

กรุงไกรโรมหราฟัสสถานทิพย์ ชาวฮิปปิต์เหล่าหลายสบายแสน
 ทั้งหนุ่มสาวคราวปรีดีไม่มีแคลน ทำเนียบมั่นเมืองสวรรค์ในชั้นฟ้า
 เหตุแห่งสุขคือเดชแห่งพระเจ้า จึงพวกเราบุญคุณอ้าเหล่า

⁴⁵ ชาลี เขียมกระสินธุ์. บางกอกสมัยเก่า. (กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ, 2542), หน้า 56.

วันนี้เป็นวันสุขปลูกเมตตา มาเรามาไหว้พระ ณ บัดนี้
 บทร้องบพนี้ กล่าวถึง ชีวิตของชาวอียิปต์ในการเริ่มเรื่อง ซึ่งในการแสดงนั้นเปิด
 การแสดงด้วย ฉากตลาด ในเมืองไกรโร ของประเทศอียิปต์ มีผู้คนเดินซื้อของกินกันขวักไขว่ มีการขาย
 ทาสกันในฉากนี้ด้วย⁴⁶

อีกบทหนึ่งที่พบเป็นบทละครที่พระนางเธอทรงพระนิพนธ์ขึ้น ให้เป็นบทร้องเพลง
 ประกอบระบำเปิดฉาก ซึ่งเนื้อหาไม่มีความเกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่อง (เป็นบทร้องเพลงของพระอาทิตย์
 และพระจันทร์ซึ่งได้เสนอบทร้องนี้ไว้แล้ว ในหัวข้อ ระบำฟากฟ้า หน้า)

2. ระบำประกอบการแสดง

ในการแสดงเรื่องพระออลัสนันนี้พบระบำเพียง 1 ชุด เป็นระบำเปิดการแสดง
 จากพระอาทิตย์ – พระจันทร์ ซึ่งได้นำเสนอบทร้องไว้แล้วข้างต้น ระบำชุดนี้เรียกว่า ระบำฟากฟ้า⁴⁷
 ในระบำมีนักแสดงพระอาทิตย์ ขับรถม้าออกมาพบกับรถม้าของพระจันทร์ แล้วเกี่ยวพาราสีกัน ฉาก
 ระบำฟากฟ้านี้ เป็นฉากที่สร้างความประทับใจให้ผู้ชมมากมาย ดังที่คุณชาลี เขี่ยมกระสินธ์ ได้
 กล่าวไว้ว่า

“ ในการแสดงจากการพบระหว่างอาทิตย์และพระจันทร์ ซึ่งเต็มไปด้วยการเรีงร้าย
 ประกอบทำนองเพลงที่แสนหวานนั้น สะกดจิตใจของผู้เข้าชมให้เคลิบเคลิ้มและบทบาท
 นั้นจะกลายเป็นอนุสรณ์ของท่วงทำนองอันเป็นอมตะทั้งคำร้องและทำนองเพลง พวก
 ชาวยุโรปที่เข้าใจต่อเนื้อเรื่อง ได้เข้ามาชมกันอย่างมากในรอบหนึ่ง ถึงกับขอร้องให้ฉาก
 พระอาทิตย์และพระจันทร์นี้ได้แสดงอีกครั้งหนึ่งก่อนละครจบพระนางเธอลักษมีลาวัณย์ได้
 ทรงอนุโลมไปตามความประสงค์ของชาวยุโรปที่เข้าชมกันเป็นจำนวนมากนั้นตาม
 ประสงค์”⁴⁸

⁴⁶ สัมภาษณ์ มนิต คเนจร ณ อยุธยา, 22 กันยายน 2544.

⁴⁷ สัมภาษณ์ มนิต คเนจร ณ อยุธยา, 22 กันยายน 2544.

⁴⁸ ชาลี เขี่ยมกระสินธ์, บางกอกสมัยเก่า, (กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ, 2542), หน้า 155.

3. ตัวละคร

จากการศึกษาข้อมูลพบชื่อนักแสดงเอกในละครเพียงสองท่าน คือ

1) พระอาทิตย์	แสดงโดย	คุณทองสุข คำศิริ
2) บศุรา (นางเอก)	แสดงโดย	คุณบุปผา คำศิริ

ที่เหลือนอกจากนั้น คือนักแสดงในฉากกระบี่กระบอง มีรายชื่อนักแสดงดังนี้

1) พระอาทิตย์	แสดงโดย	คุณนิคม คนเอนจรรยา
2) พระจันทร์	“	คุณพูนศรี ดาคเหม
3) ม้า	“	คุณเยี่ยม มานิตยกุล คุณชูป อยู่ศิริวงษ์ คุณสัมพันธ์ คงกลิ่น คุณสำหรี สลี (ไชยาคำ) คุณวรรณิ แรงสีบสิน คุณชาวลิต โพิธิ
4) ดาวหญิง	“	คุณมนิต รามโยธิน คุณประไพ ขจรเดช คุณมณีกร รามโยธิน คุณสนอง จันทรสกุนต์ คุณสำเนียง แสงสง่าพงษ์
5) ดาวชาย	“	คุณมนัส รามโยธิน คุณมโนช รามโยธิน คุณแจ่ม แก้วครามครัน คุณสมหมาย เสตพยัคฆ์ คุณฉอ้อน บุญราศรี

4. วันเวลาและสถานที่แสดง

ละครเรื่องพระอาทิตย์นี้จัดแสดงขึ้นเป็นครั้งแรกของการเปิดคณะ

ปรีดาลัย เมื่อวันที่ 8-9 มิถุนายน พ.ศ.2477 เวลาประมาณ 19.00 – 21.00 นาฬิกา ณ โรงมหรสพ
นครเขษม

5. เพลงและดนตรีประกอบการแสดง

เพลงที่ใช้ในการแสดงละครเรื่องนี้ ใช้เพลงไทย เนื้อเพลงภาษาไทย หากแต่ใช้วงดนตรีสากลในการบรรเลง ซึ่งควบคุมวงดนตรีโดย ครูนารถ ถาวรบุตร

6. การแต่งกายและการแต่งหน้า

ละครเรื่องนี้เป็นละครที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับประเทศอียิปต์ ตัวละครในเรื่องแต่งกายและแต่งหน้าแบบแขกอาหรับ

7. ฉากและอุปกรณ์ประกอบฉาก

ละครเรื่องนี้มีทั้งหมด 5 ฉาก ดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ โดยไม่มีการแสดงคั่น ทั้งนี้ ไม่พบว่ามีฉากอะไรบ้าง พบเพียงว่าจัดฉากให้เป็นเมืองแขก มีฉากหนึ่งมีรูปประติมากรรม โดยความเห็นของผู้วิจัย จากการสัมภาษณ์และศึกษาข้อมูล ฉากในละครเรื่องพระอภัยสมมน่าจะมีประมาณ 3 ฉาก คือ ฉากตลาด ท้องพระโรง และทะเลทรายเป็นต้น

8. อุปกรณ์ประกอบการแสดง

จากคำบอกเล่าของคุณมนิต คนเนจร ณ อยุธยา ได้กล่าวถึงการทำอุปกรณ์ประกอบการแสดงที่ท่านแสดงคือดาวในฉากระบำฟากฟ้า มีวิธีทำดาวดังนี้คือ ใช้กระดาษสีที่มีพื้นผิวมันวาวเป็นสีต่างๆ มาตัดเป็นรูปดาวขนาดใหญ่ให้พอปิดนักแสดงได้มิด มีขนาดต่างๆ กันประมาณ 75 – 100 เซนติเมตร ตัดลงไปบนโครงไม้ ซึ่งมีลักษณะเหมือนโครงของร่ม มีด้ามสามารถหุบและกางได้ ในขณะที่แสดง นอกจากนี้ด้ามของดาวยังช่วยในเรื่องของการหมุนดาวได้เป็นอย่างดีด้วย ดังนี้แล้วภาพการแสดงระบำฟากฟ้านี้ ก็จะเป็นหมู่ดาวระยิบระยับ ด้วยการหมุนและหุบเข้า – ออกเหมือนดาวกระพริบได้อีกด้วย การสร้างอุปกรณ์ประกอบการแสดงนี้ พระนางเธอฯ ทรงเป็นผู้ค้นคิดและรับสั่งให้นักแสดงที่เป็นข้าหลวงช่วยกันทำขึ้น

ละครเรื่องพระอภัยสมมนี่มีลักษณะเด่นที่เป็นที่ประทับใจของผู้ชมคือ ฉากระบำฟากฟ้าในตอนเปิดการแสดง ซึ่งจะเห็นได้จาก ข้อความในหนังสือหลายเล่มที่กล่าวถึงฉากนี้ เมื่อกล่าวถึงการแสดงของคณะปรีดาลัย อาทิ

“ละครคณะปรีดาลัย ในความอำนวยการของเสด็จฯ เบิกโรงครั้งแรกเรื่องพระอาลัสสะ นัมอันเป็นพระนิพนธ์ของพระบิดาก่อนที่จะเปิดฉากด้วยละครเรื่องนี้ ทรงกำหนดเปิด ม่านด้วยการแสดงระบำฟากฟ้าเป็นฉากนำก่อน”⁴⁹

“พ.ศ.2476 พระนางเธอได้ทรงปฏิวัติการแสดงละครสมัยนั้น คือได้ทรงตั้งคณะละคร คณะหนึ่งชื่อว่า “ปรีดาลัย” เป็นการสืบทอดเจตนารมณ์ของพระบิดา แต่ทรงใช้ผู้แสดง เป็นชายจริงหญิงแท้ มีเพลงร้องทำนองไทยและสากล ใช้ดนตรีเครื่องฝรั่งวงใหญ่ มีผู้ เล่น 40 คน ประกอบเพลง เบิกโรงการแสดงด้วยฉากระบำฟากฟ้า เป็นฉากนำก่อน และ ต่อด้วยเรื่องพระอาลัสสะ นัมอันเป็นบทพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิป ประพันธ์พงศ์ เริ่มแสดงครั้งแรกที่โรงมหรสพนาครเกษม เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2477 ซึ่งเป็นที่ตื่นเต้นและได้รับความนิยมจากประชาชนมาก”⁵⁰

“ละครในสมัยนั้น ในยุคของละครพรานบุรุษ ไม่มีการแสดงเบิกโรงส่วนใหญ่จะเป็นการ กล่าวลำนำเกี่ยวกับละครเรื่องนั้น ๆ บางครั้งก็มีรำชุดสั้น ๆ แต่ในระบำเบิกโรงเรื่องพระ อาลัสสะ นัมนี้เป็นฉากท้องฟ้า มีรถม้าลากพระอาทิตย์ออกมา นักแสดงที่แสดงเป็นพระ อาทิตย์ร้องเพลงสั้น ๆ 1 เพลง จากนั้นรถม้าพระจันทร์ก็ออกมา เพลงร้องของพระจันทร์ ต่อเนื่องกับเพลงร้องของพระอาทิตย์ มีกลุ่มดวงดาวต่าง ๆ ที่ใช้นักแสดงถืออุปกรณ์ ประกอบการแสดงที่ทำเป็นรูปดาวระยิบระยับและหมุนได้ นับว่ามีความสวยงามมาก สำหรับละครในสมัยนั้น ระบำเบิกโรงของคณะละครปรีดาลัยจะมีเฉพาะละครเรื่องใหญ่ ๆ เท่านั้น”⁵¹

ถึงแม้ว่าข้อมูลที่พบเกี่ยวกับละครเรื่องพระอาลัสสะ นัมนี้ จะไม่สมบูรณ์ แต่ก็พอที่จะสรุป ได้ว่าเป็นละครที่นำเอาบทละครเก่า เคยแสดงมาแล้วในอดีต มาปรับปรุงให้เป็นที่ประทับใจแก่ผู้ชม ในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี สอดกับเป็นเรื่องแรกที่เปิดตัวคณะปรีดาลัยของพระนางเธอลักษมีลาวัณย์ ได้อย่างงดงามอีกด้วย

⁴⁹ ประกาศ รัชราภรณ์, ทำเนียบนักประพันธ์ (กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2532), หน้า 158.

⁵⁰ เพลินพิศ กำราญและเนียนศิริ ตาละลักษณณ์, พระประวัติและผลงานของพระเจ้าบรม วงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (ธนบุรี : สหประชาพานิชย์, 2522), หน้า 65.

⁵¹ สัมภาษณ์ สุรพล ไทณะวนิก, 7 กันยายน 2544.

3.3.2 ละครเรื่องศรอนงค์

ละครเรื่องนี้เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ในจำนวนไม่กี่เรื่องนักที่มีคนกล่าวถึงการแสดงของ คณะปริตาลัย ภาพการแสดงบางตอนยังคงอยู่ในความทรงจำของผู้ที่เคยได้ชมบางท่าน ซึ่งผู้วิจัย ใคร่ขอบันทึกไว้ดังนี้

1. บทละคร

ศรอนงค์เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับศึกชิงเมือง โดยมีเรื่องความรักเข้ามาสับสนให้กับเนื้อ เรื่องและเรื่องจบลงด้วยความสันติสุข บทละครเรื่องศรอนงค์นี้ ชุนวิจิตรมาตราประพันธ์ขึ้นสำหรับ คณะปริตาลัยแสดงโดยเฉพาะ ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ดังนี้

"ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 หนังสือพิมพ์ไทยหยุดชะงักไปหมด มหรสพก็หยุดไป ตาม ๆ กัน เพื่อให้บ้านเมืองเงียบเหงาพระนางเธอลักษมีลาวัดจึงตั้งคณะละครขึ้น เรียกว่า "ละครเฉลิมกรุง" เล่นที่ศาลาเฉลิมกรุง ให้เล่นอยู่ 2 – 3 เรื่อง มีข้าพเจ้าแต่งอยู่ เรื่องหนึ่ง คือ เรื่องศรอนงค์ มีเพลงไทยสากล เช่น เพลงศรอนงค์"⁵²

เป็นที่น่าเสียดายว่าผู้วิจัยไม่พบบทละครที่เป็นต้นฉบับที่คณะปริตาลัยแสดง พบเพียง บทที่ปรับปรุงสำหรับการแสดงละครทีวีโทรทัศน์ช่อง 4 บางขุนพรหม ซึ่งนำมาจัดแสดงขึ้นภายหลัง บทละครที่พบนี้ โดยความอนุเคราะห์จากอาจารย์สัมพันธ์ พันธุ์มณี ซึ่งผู้วิจัยได้บันทึกไว้ในภาค ผผนวก ข. หน้า 262 ท้ายเล่ม

2. ระเบียบประกอบการแสดง

ละครเรื่องศรอนงค์นี้มีระเบียบประกอบการแสดงทั้งหมด 3 ชุด คือ ระเบียบนางแก้ว ระเบียบขุนพลแก้ว และ ระเบียบม้าแก้ว

1) ระเบียบนางแก้ว เป็นระเบียบที่แสดง ความงามของสตรี ลักษณะเป็นระเบียบไทย ผสมตะวันตก⁵³ ใช้นักแสดง 9 คนถือดอกบัว แต่งกายแบบหญิงไทยโบราณ

⁵² กาญจนาคพันธุ์, เรื่องของละครและเพลง (กรุงเทพฯ : เรื่องศิลป์, 2520), หน้า 62.

⁵³ สัมภาษณ์ อารีย์ นักดนตรี, 18 กันยายน 2544.

2) ระบายขุนพลแก้ว เป็นการแสดงโชว์อาวุธ ความกล้าหาญ และแข็งแรงของเหล่าทหาร รูปแบบการแสดงเป็นของไทยแท้⁵⁴ ใช้นักแสดงชาย 8 คน ถีอดาบ แต่งกายแบบทหารไทยโบราณ

3) ระบายม้าแก้ว เป็นระบำที่เลียนแบบ กิริยาของม้า ซึ่งคุณมนิต คนจร ฅนอยุธยา อธิบายลักษณะท่าทางไว้ว่า "มือทั้งสองข้างกำมือแบบหลวม ๆ กดข้อมือเข้าหาท้องแขนงอ แขนทั้งสองข้างให้อยู่ระดับปากของนักแสดง นักแสดงสวมรองเท้าที่ติดตะกั่วไว้ที่ส้นเท้า ขณะเดินจะมีเสียง ก๊อบก๊อบ ซึ่งนักแสดงจะต้องฝึกซ้อมการเดินให้มีเสียงให้ได้ในก้าวเดียวกันเป็นสำคัญ จึงนับเป็นเทคนิคของการแสดงชุดนี้"⁵⁵ นอกจากนี้นักแสดงยังต้องเลียนแบบท่าวิ่งของม้าอีกด้วย การแสดงชุดนี้ใช้นักแสดงหญิง 10 คน แต่งกายด้วยชุดแพรสีชาวมหัทธมา⁵⁶ ในภายหลังคณะนาฏศิลป์สัมพันธ์ ได้นำเรื่องศรอนงค์นี้จัดการแสดงออกอากาศที่ สถานีโทรทัศน์ ช่อง 4 บางขุนพรหม ระบายทั้ง 3 ชุด จึงถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้งโดยคุณมนิต คนจร ฅนอยุธยา เป็นผู้มาดูแลฝึกซ้อมให้และนับแต่นั้นมา ระบายม้าแก้วก็ถือเป็นระบำประจำโรงเรียนนาฏศิลป์สัมพันธ์ ของอาจารย์สัมพันธ์ พันธุ์มณี หากแต่ลักษณะท่ารำในระบำนั้น มิได้คงทำตามแบบเดิมที่คณะปริดาลัยเคยแสดงไว้ ทั้งนี้เป็นเพราะในสมัยที่คณะปริดาลัยจัดแสดงละครเรื่องศรอนงค์นั้น คุณมนิต คนจร ฅนอยุธยา มิได้ร่วมแสดงละครเรื่องนี้ ลักษณะท่าที่นำมาถ่ายถอดจึงเป็นเพียงความทรงจำประกอบกับจินตนาการขึ้นใหม่ตามประสบการณ์ของท่าน เท่านั้นเอง

3. ตัวละคร

ละครเรื่องศรอนงค์นี้ มีตัวละครเอกทั้งหมด 8 คน มีรายนามนักแสดงดังต่อไปนี้

1) พระเจ้าจักรไทย	แสดงโดย	ประวัติ ผิวเผือก (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นทัต เอกทัต)
2) เจ้าชายร่มฟ้า	"	วสันต์ สุนทรบัณฑิน
3) สันติมา	"	ไม่ทราบชื่อผู้แสดง
4) สมุหราชมนเฑียร	"	ไม่ทราบชื่อผู้แสดง
5) สีดา	"	ม.ร.ว.ฤดีมล ชมพูนุช
6) มลิวรรณ	"	ไม่ทราบชื่อผู้แสดง

⁵⁴ สัมภาษณ์ อารีย์ นักดนตรี, 18 กันยายน 2544.

⁵⁵ สัมภาษณ์ มนิต คนจร ฅนอยุธยา, 23 กันยายน 2544.

⁵⁶ ขุนวิจิตรมาตรา, 80 ปีในชีวิตข้าพเจ้า, (กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, 2523), หน้า 489.

- 7) พระเจ้าไทยหลวง “ ไม่ทราบชื่อผู้แสดง
8) อินทเสน “ เดิม โมรากุล

นอกจากนี้ยังมี เสนาทหารของทั้งสองฝ่าย ราษฎร ชาย – หญิง ชาวเมือง และนักแสดงระบำซึ่งไม่ปรากฏนามนักแสดงจากที่ใดเลยอีกหลายท่าน

4. สถานที่แสดง

ละครเรื่องศรอนงค์ จัดแสดง ณ ศาลาเฉลิมกรุง

5. เพลงและดนตรีประกอบการแสดง

ละครเรื่องศรอนงค์นี้ ชุนวิจิตรมาตราเป็นผู้ประพันธ์บทละคร ซึ่งท่านได้แต่งบทร้องที่ใช้ประกอบการแสดงสำหรับละครเรื่องนี้ไว้ทั้งหมด 4 เพลง โดยมี โปธิ์ ชูประดิษฐ์ (โปธิ์ขาว) นายวงดนตรีทหารอากาศเป็นผู้ใส่ทำนองเพลง เพลงทั้ง 4 เพลงมีเนื้อร้องดังนี้

1) เพลงศรอนงค์ เป็นเพลงเข้ากับตัวเรื่อง ที่พระเอกและนางเอกต้องร้องคู่กัน มีเนื้อร้องดังนี้

มองคันศรอ่อนโค้ง	โค้งตามริมปากงาม
ทำให้ฉันครั่นคร้าม	ว่าศรงามเทพที
ลูกศรที่ลั่นจากปาก	หากเป็นเสียงว่ารัก
ใจของฉันก็จัก	ชะโลมด้วยทิพวารี
หากเป็นเสียงว่าไม่	ใจก็เหมือนพิษผลาญ
ชีพฉันคงแหลกกลาญ	ด้วยพิษศรราวี
แต่เธอคงเอ็นดู	ผู้ฝากชีพกับศร
ไม่ขอพรากจากจร	ด้วยรักพร้อมยอมพลีฯ

เพลงศรอนงค์นี้ ชุนวิจิตรมาตราได้อธิบายไว้ว่า “ตามตำนานเทวดาในวรรณคดี สันสกฤตโบราณ ถือว่า คันศรของกามเทพมีรูปร่างอย่างเดียวกับริมฝีปากบนของผู้หญิง คือโค้งจากมุมปากสองข้างมา บรรจบกันมีหยักตรงกลาง”⁵⁷

⁵⁷ ชุนวิจิตรมาตรา, 80 ปีในชีวิตข้าพเจ้า (กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, 2523), หน้า 448.

ดังนี้

2) เพลงปทุมทอง หรือเพลงนางแก้ว เป็นเพลงประกอบระบำในเรื่อง มีเนื้อร้อง

อันนางแก้วประเสริฐเลิศสตรี	นับเป็นศรีคู่ใหม่ไศศวรรย์
เหมือนดอกบัวงามประไพวิไลวรรณ	เป็นคู่ขวัญ ชื่นใจไทยทั้งมวล
อันดอกบัวทรงลักษณ์ ศักดิ์ประเสริฐ	รูปพรายเพริดงามพร้อมกลิ่นหอมหวล
เหล่าหญิงไทยทั้งหลายหมายประมวล	ศักดิ์สงวน บัณฑิตา ศรีชาติเอ๋ย

3) เพลงขุนพลแก้ว เป็นเพลงประกอบละครในเรื่อง มีเนื้อร้องดังนี้

ขุนพลแก้วนักรบครบเหล่าถ้วน	มีจิตล้วน ร่วมรักศักดิ์ทหาร
พลีชีวิตใจกายจนวายปราณ	ร่วมประสานเกียรติวินัย เทิดไทยทูน
รักษาเขตประเทศไทยอันไพศาล	ให้ตระการ เเด่นอยู่ไม่รู้สูญ
มั่นรักชาติ เติบชาติจรัสจรัญ	ให้ไพบุลย์ เอกราชคู่ชาติไทย

4) เพลงมโนมัยหรือเพลงม้าแก้ว เป็นเพลงประกอบระบำม้าแก้ว มีเนื้อร้องดังนี้

มโนมัยอะไรแนยินแต่ชื่อ	นี่แหละคือมโนมัยคู่ใจสนอง
รูประหง คมขางามล้ำยอง	ผุดผาดผ่อง เพราะเพริดเลิศทุกอัน
หาใดเหมือนมโนมัยไม่ได้แล้ว	คือดวงแก้ว แพรวร่ามงามเจิดฉั่น
นับเป็นยานคู่ยากฝากชีวิตัน	เฉลิมขวัญ นึกไหนได้ อย่างใจเอ๋ย ฯ

6. การแต่งกายและการแต่งหน้า

ละครเรื่องนี้เป็นละครเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ เครื่องแต่งกายจึงมีลักษณะคล้ายกับเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ ซึ่งขุนวิจิตรมาตราได้เล่าถึงการแต่งกายของละครเรื่องนี้ไว้ดังนี้

“เครื่องแต่งตัวและการแต่งหน้า มีช่างผู้ชำนาญของพระองค์ท่านหลายคนออกแบบเครื่องแต่งตัวที่งามแปลกตาและเก๋ที่สุดก็คือ ระบำม้า ชุดนี้เยี่ยมทั้งทำนองเพลง เยี่ยมทั้งทำร้ายรำ ลีลาต่าง ๆ ซึ่งมีผู้ชำนาญอีกคนหนึ่งให้ทำ เวลาออกแสดงชุดนี้ ผู้ดูตบมือกันกราวทั้งโรง เครื่องแต่งตัวนางเอกมีหลายชุด ชุดที่เป็นพระราชาสีงามแปลกตาเหมือนกัน

รวมความว่า ผู้สร้างเรื่อง "ศรอนงค์" มีหัวสมัยใหม่ พลิกแพลงทันสมัยจึงมีกลิ่นไอเป็นฝรั่ง เก๋ ๆ อยู่ชนิด ๆ เรียกว่าเป็นละครแปลกในยุคนั้น ความมีศิลปะประกอบกันเป็นส่วนใหญ่ อยู่ที่คณะอันมีพระนางเธอลักษมีลาวัณเชื้อสายปรีดาลัยเป็นประธาน"⁵⁸

7. การฝึกซ้อม

ละครเรื่องนี้ซ้อมการแสดงที่ ศาลาเฉลิมกรุง ซึ่งต่างกับทุกเรื่องที่จะฝึกซ้อมกันที่วังของพระนางเธอฯ ก่อน แล้วจึงมาซ้อมใหญ่กันที่โรงละครที่จะแสดงเพียง 1 – 2 รอบ "การซ้อม ซ้อมกันทุกวันกินเวลาร่วมเดือน ขอสรุปว่าพระนางทรงพิถีพิถันละเอียดลออให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนประเพณีราชสำนักจริง ๆ กิริยา วาจา มารยาทจะมาล้วน ๆ เหลือ ๆ เกิน ๆ อย่างที่เล่นกันตามใจชอบไม่ได้ ทั้งนี้ก็เป็นด้วยพระนางเคยเป็นพระชายาในหลวงรัชกาลที่ 6 รู้ระเบียบแบบแผนในราชสำนักมาเป็นอย่างดี ตลอดเวลาซ้อมพระองค์ท่านหันมาถามและปรึกษาข้าพเจ้าไม่ขาด เพื่อให้ทุกอย่างสอดคล้องกับบทและเรื่อง บอกว่าจะให้ผู้แสดงรู้จักแบบแผนการละครให้ชำนาญ เพราะเป็นเรื่องสูงแบบไทยแท้"⁵⁹

จากคำกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า พระนางเธอฯ ทรงใส่ใจพระทัยกับทุกภาพการแสดงที่จะปรากฏแก่สายตาธารณชนเป็นอย่างยิ่ง จึงกล่าวได้ว่า ผลงานการแสดงของคณะปรีดาลัยในการกำกับของพระนางเธอลักษมีลาวัณนั้น ต้องผ่านพระวินิจฉัยของพระองค์ก่อนทุกเรื่อง ทั้งนี้ขุนวิจิตรมาตราได้สรรเสริญละครเรื่องนี้ไว้ว่า "ละครเรื่อง "ศรอนงค์" ออกโรงแสดงที่ศาลาเฉลิมกรุงดูเหมือนจะเป็นลำดับที่ 3 ฉากงาม เครื่องแต่งตัวงาม ผู้แสดงเล่นได้เยี่ยมกันทุกคน ลักษณะของทหารเอกซึ่งในเรื่องให้เป็นคนห้าว ๆ ยวน ๆ วสันต์ สุนทรปักษิน แสดงได้สมบทบาทเก่งที่สุด"⁶⁰

ในภายหลังที่คณะนาฏศิลป์สัมพันธ์ นำละครเรื่องศรอนงค์ไปแสดงที่สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 นั้น มีคุณทัต เอกทัต เป็นผู้กำกับการแสดง, คุณนิรันดร ชำของยุทธ เป็นผู้กำกับเวที, คุณผดุง พงษ์พานิช เป็นผู้กำกับการ, คุณสัมพันธ์ พันธุ์มณี เป็นผู้จัดการรายการ มีรายนามนักแสดงดังนี้

1) จิตเสน พระเอกของเรื่อง แสดงโดย	คุณฉลอง สิมะเสถียร
2) สีดา นางเอก	“ คุณอารีย์ นักดนตรี
3) พระเจ้าจักรไทย	“ คุณชาติ จารุจินดา

⁵⁸ ขุนวิจิตรมาตรา, 80 ปี ในชีวิตข้าพเจ้า (กรุงเทพฯ : บัณฑิตการพิมพ์, 2523), หน้า 490.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 490.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 490.

4) พระเจ้าไทยหลวง “ กัทร สุวรรณปิยะศิริ

ละครเรื่องศรอนงค์ จัดแสดงที่สถานีโทรทัศน์ช่อง 4 ถึง 2 ครั้ง คือ ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2502 ในโอกาสสถานีโทรทัศน์มีอายุครบรอบ 3 ปี และครั้งที่ 2 ครอบรอบ 5 ปี เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2507 โดยมีคุณกัทร สุวรรณปิยะแสดงเป็นพระเอกแทนคุณฉลอง สิมะเสถียร ในเวลาต่อมาได้มีอีกหลายแห่งที่นำละครเรื่องนี้ไปแสดง นอกจากคณะนาฏศิลป์สัมพันธ์แล้วยังมีโรงเรียนเซนต์คาเบรียล และเซนต์ฟรังค์ และโรงเรียนสตรีทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ครั้งล่าสุด ในปี พ.ศ.2534 กรมศิลปากรได้นำละครเรื่องศรอนงค์มาจัดแสดง ที่โรงละครแห่งชาติด้วยเช่นกัน

ละครเรื่องพระอภัยสมันและศรอนงค์นั้น นับว่าเป็นละคร 2 เรื่องที่สำคัญ สามารถแสดงลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของคณะปรีดาลัยได้เป็นอย่างดี หากแต่ผู้วิจัยไม่สามารถหาข้อมูลมาวิเคราะห์ได้โดยละเอียดเหตุเพราะ เรื่องพระอภัยสมัน จัดแสดงขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2478 ซึ่งในปัจจุบันมีผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์เพียงไม่กี่ท่านเท่านั้นที่จำได้ว่าคณะปรีดาลัย เคยจัดแสดงละครเรื่องต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งผู้ที่จำได้ก็เป็นเพียงภาพเลือนลงในความทรงจำ ไม่มีใครสามารถอธิบายถึงรายละเอียดเกี่ยวกับละครเรื่องนี้ได้เลย จึงทำให้ข้อมูลที่ผู้วิจัยค้นพบ ไม่สามารถนำมาวิเคราะห์ได้โดยละเอียด ส่วนอีกเรื่องหนึ่ง คือ ศรอนงค์นั้น จากการศึกษาผู้วิจัยพบแหล่งข้อมูลเพียง 2 ทาง คือ บันทึกจากความทรงจำของขุนวิจิตรมาตรา ในฐานะที่ท่านเป็นผู้ประพันธ์บทละคร ส่วนอีกทางหนึ่งคือ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ศิลปินบางท่าน ที่ได้ชมละครเรื่องนี้ภาพการแสดงที่สามารถเล่าให้ผู้วิจัยฟังได้ก็เป็นเพียงภาพที่ได้เคยประทับใจเท่านั้น แม้แต่นักแสดงในคณะบางท่านก็อายุมากจนจำอะไรไม่แล้ว บางท่านที่พอจะเล่าได้ก็เพียงบางเรื่องที่คุณเคยดู นอกเหนือไปจากนี้แล้วผู้วิจัยไม่พบข้อมูลใดที่มีหลักฐานอ้างอิงได้ชัดเจน ไม่พบแม้กระทั่งภาพถ่ายของการแสดงซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าในขณะที่แสดงเรื่องศรอนงค์นั้น เป็นยุคข้าวยากมากแพง เพราะอยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 คงไม่มีใครบันทึกภาพถ่ายเก็บไว้ หรือหากมีก็คงสูญหายไปกับการย้ายที่อยู่ขณะลี้ภัยสงครามในครั้งนั้นนั่นเอง

ภายหลังมีผู้นำละครเรื่องศรอนงค์กลับมาแสดงอีกหลายครั้ง แต่ระยะช่วงการแสดงก็ห่างกันถึง 20 กว่าปี (พ.ศ.2486 – 2507) อีกทั้งยังเป็นการบันทึกเทปโทรทัศน์ซึ่งย่อมมีความต่างในเรื่องของรูปแบบการแสดงอย่างแน่นอน ส่วนนักแสดงบางท่านที่เคยอยู่ในคณะปรีดาลัยก็เพียงแนะนำ บุคลิกลักษณะของตัวละครบางตัวเท่านั้น มิได้มีบทบาทอะไรในการแสดงละครเรื่องศรอนงค์ ยุคหลังมากนัก

ผลงานด้านต่าง ๆ ของพระนางเธอลักษมีลาวัณ ปราภฏเด่นชัดอยู่ในวงการละครของไทยในยุคนั้นอย่างมากมาย สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ตั้งแต่ทรงพระเยาว์และสิ่งที่พระองค์ได้ศึกษาเรียนรู้สั่งสมมาเป็นประสบการณ์ สามารถสร้างสรรค์ผลงานจนเป็นที่ยอมรับของสังคมได้ จากการศึกษาผลงานการแสดงของคณะปรีดาลัยนั้น ทำให้พบอิทธิพลที่น่าจะมีผลต่อการแสดงของคณะ ดังนี้

1. ครอบครัว กล่าวคือ เมื่อทรงเจริญพระชนมใน วัจจวรรณ ซึ่งมีโรงละครปรีดาลัยของพระบิดา และพระญาติของพระองค์ก็เป็นนักแสดง ประกอบกับเจ้าจอมมารดาเขียน ทรงเป็นผู้เลี้ยงดูพระองค์มาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ อาจจะเป็นไปได้ว่า ได้ทรงติดตาม ใกล้ชิดระหว่างที่เจ้าจอมมารดาเขียนทรงฝึกซ้อมละคร และคงจะได้สัมผัสผลการแสดงโดยทรงได้ยิน และได้เห็นการแสดงละครในวังอยู่เป็นนิจ จึงน่าจะทำให้ทรงมีความสนพระทัยทางการแสดงเรื่อยมา

2. การศึกษา เมื่อทรงเสด็จไปประทับอยู่กับสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทนต์มณีมารศรี โดยทรงศึกษาพระอักษรไทย และวรรณคดีต่าง ๆ ทั้งร้อยแก้ว ร้อยกรองมากมายครั้งเมื่อทรงกลับมาประทับอยู่ ณ วัจจวรรณดังเดิม ก็ได้ทรงศึกษาพระอักษร ทั้ง พระอักษรไทย อังกฤษ และฝรั่งเศส นอกจากนี้ น่าจะทรงได้ใกล้ชิดกับวรรณกรรมต่างๆ ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ จากการศึกษาที่ทรงได้อ่านได้ท่องจำนั้น ประสบการณ์จากการเรียนรู้จึงน่าจะทำให้ทรงมีความถนัดทางด้านวรรณกรรม จนกระทั่งสามารถพระนิพนธ์บทละคร บทกลอน แปลนวนิยายต่างๆ ได้ในเวลาต่อมา และจากการศึกษาพบว่า บทละครต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงพระนิพนธ์ขึ้นทั้งที่เป็นบทร้อยแก้วและร้อยกรองต่างสะท้อนความเป็นพระองค์ได้อย่างชัดเจนในแง่มุมต่าง ๆ

3. พระนางเธอลักษมีลาวัณ ทรงได้เคยร่วมแสดงละครในราชสำนัก กับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงน่าจะนำเอารูปแบบการแสดงละครแบบชายจริงหญิงแท้ มาใช้ในคณะละครของพระองค์บ้าง

4. รูปแบบการแสดงละครเวทีในช่วงเวลาก่อนที่จะทรงตั้งคณะปรีดาลัยนั้น ได้เริ่มมีการนำดนตรีสากลเข้ามาประกอบการแสดง ดังจะเห็นได้ว่า คณะของพระนางเธอลักษมีลาวัณก็ใช้ดนตรีสากลประกอบการแสดงเช่นกัน

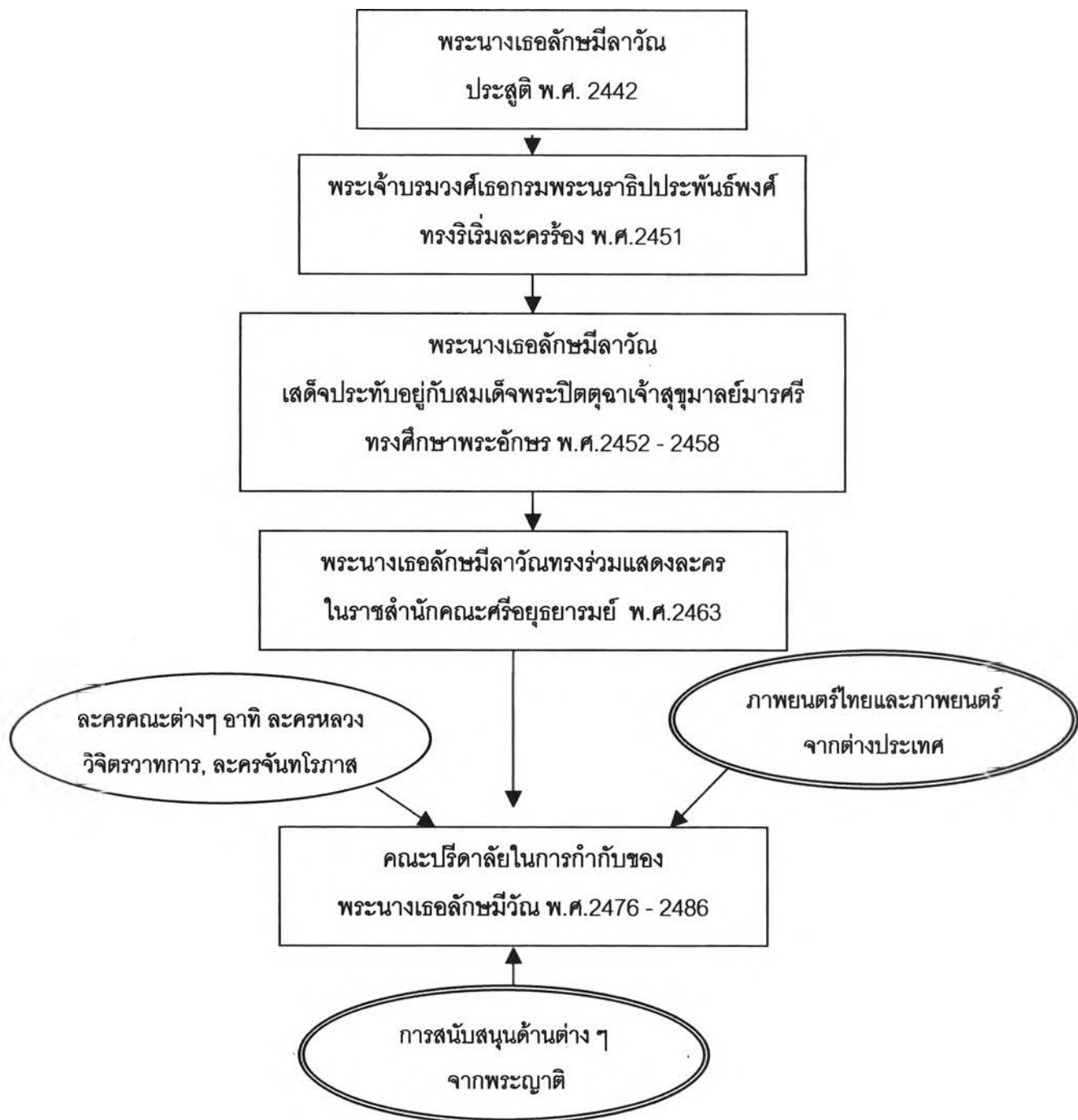
5. ในยุคที่พระนางเธอลักษมีลาวัณทรงตั้งคณะละครนั้น เป็นยุคที่ภาพยนตร์กำลังเข้ามามีบทบาทต่อวงการบันเทิงในประเทศไทย ซึ่งมีทั้งภาพยนตร์ไทยและภาพยนตร์ต่างประเทศ ซึ่งดำเนินเรื่องในภาพยนตร์นั้น มีความกระชับ ต่อเนื่องตั้งแต่ต้นไปจนกระทั่งจบเรื่อง ดังนั้นจึงน่าจะเป็นไปได้ว่าพระนางเธอฯ ได้ทรงนำเอาแนวทางการนำเสนอแบบภาพยนตร์นี้ มาใช้กับการแสดงละคร

ในคณะปรีดาลัยบ้าง ดังจะเห็นได้ว่า การแสดงของคณะปรีดาลัยนั้นดำเนินเรื่องต่อเนื่อง โดยไม่มีการแสดงคั่น เช่น การแสดงตลกหน้าม่านหรือร้องเพลงหน้าม่าน ขณะเปลี่ยนฉาก เหมือนคณะอื่น ๆ ในยุคนั้น

6. ความเป็นผู้สูงศักดิ์ของพระนางเธอลักษมีลาวัณ และการที่ทรงมีพระญาติเป็นศิลปินหลายท่านที่มีความสามารถทางด้านการแสดงและการประพันธ์ ซึ่งนอกจากพระองค์ผู้ก่อตั้งคณะคือพระมเหสีในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 แล้ว บทละครที่ใช้บางเรื่องก็ยังคงเคยได้รับความนิยมในยุคละครร้องของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ บทละครบางเรื่องก็เป็นบทที่พระญาติของพระองค์เขียนขึ้นเพื่อคณะปรีดาลัยของพระองค์โดยเฉพาะ นักแสดงในคณะก็เป็นชนชั้นสูง ผลงานการแสดงก็น่าจะมีความประณีต และ ถูกต้องตามแบบฉบับในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ เมื่อจัดทำการแสดง จึงน่าจะทำให้ผู้ชมในสมัยนั้น ให้ความสนใจมากกว่าคณะอื่น ๆ ที่เป็นชนชั้นสามัญชน

มูลเหตุข้างต้น ที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการแสดงละครของคณะปรีดาลัย ส่งผลให้ผลงานของคณะแปลกใหม่ และแตกต่างกับคณะอื่น ๆ ในขณะนั้นจนกระทั่งกลายเป็นเอกลักษณ์ของคณะ และสามารถเป็นต้นแบบการแสดงให้กับคณะอื่น ๆ ในเวลาต่อมาอีกด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสร้างเป็นแผนผังเพื่อชี้เห็นความสืบเนื่องต่าง ๆ ที่น่าจะมีอิทธิพลต่อการแสดงของคณะปรีดาลัย ได้ดังนี้

แผนผังที่ 3

แผนผังชี้ความสืบเนื่องต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการแสดงของคณะปรีดาลัย

คณะปรีดาลัยนำเสนอละครออกสู่สายตาสาธารณชน ในช่วงระยะเวลา ประมาณ 10 ปี มีผลงานต่าง ๆ ที่เป็นที่ยอมรับของผู้ชมในสมัยนั้น ส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันมาเป็นการแสดงของคณะปรีดาลัย ผู้วิจัยใคร่ขอแนะนำเสนอการวิเคราะห์รูปแบบการแสดงละครของคณะปรีดาลัยโดยยกตัวอย่างละครเรื่องศรีธนญชัยเป็นกรณีศึกษาในบทที่ 4 ต่อไป